

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Adulterium v římském právu

Diplomová práce

Marie Tomášková

V Olomouci 2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Adulterium* v římském právu vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 15. 12. 2017

Marie Tomášková

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce JUDr. Kamile Bubelové, Ph.D., za cenné připomínky, ochotu, pomoc a odborné vedení při zpracování diplomové práce.

1 Obsah

Úvod	5
1 Manželství v římském právu	6
1.1 Druhy římského manželství	6
1.2 Vznik manželství	7
1.3 Překážky manželství	8
1.3.1. Absolutní překážky manželství	8
1.3.2. Relativní překážky manželství	11
1.4. Zánik manželství	13
2 Adulterium v římském právu	17
2.1. Období republiky	17
2.2. Trestání cizoložství	28
2.3. Právní úprava po vydání Lex Iulia de adulteriis coercendis	29
2.3.1. Trestání adulteria	29
2.3.2. Právo zabít cizoložníky	33
2.3.3. Tresty za adulterium dle Lex Iulia de adulteriis coercendis	35
3. Vývoj adulteria v moderním právu	37
Závěr	44
Bibliografie	45
Abstrakt	50
Abstract	50
Klíčová slova	51
Key words	51

Úvod

Římské právo je bezesporu součástí kontinentální právní kultury. Mnohé termíny, instituce, principy a zásady, které se objevují v dnešních právních předpisech, mají původ v římském právu. Objev rukopisu justiniánských Digest koncem 11. století znamenal (znovu)zrození evropské právní vzdělanosti, a tak není divu, že poznání římského práva stále pomáhá ke zlepšení právního myšlení a je tedy neodmyslitelnou součástí výuky práva na právnických fakultách.

Ve své diplomové práci, jejímž stěžejním cílem je charakterizovat trestný čin *adulteria* v římském právu, se zaměřuji především na manželství zákonné, jeho podmínky, druhy a možnosti jeho uzavření. Kromě toho zmíním i možné překážky, jež mohly osobám bránit v uzavření manželství, a budu se věnovat způsobům zániku manželství.

Jak jsem zmínila výše, základním pilířem moderního evropského práva je právo starověkých Římanů, a tak i pro pozdější evropské vnímání měla značný význam římská právní úprava cizoložství. Tomuto tématu se budu věnovat ve druhé kapitole diplomové práce, v níž popíšu postavení žen ve veřejném životě v období republiky a v rámci náboženských otázek. Rovněž se zaměřím na postavení prostitutek v době římského císařství. V podkapitole 2.2 charakterizuji trestání cizoložství, jež dobách římského práva týkalo jenom žen, a to z prostého důvodu – ve staré římské společnosti byla důvodem k uzavření manželství vůle manžela mít legitimní potomky.

S tím také souvisí obsah podkapitoly 2.3 a to právní úprava po vydání *lex Iulia de adulteriis coercendis* (který upravoval jednak *adulterium*, ale i *stuprum*, *incestum* a *lenocinium*)¹, v níž budu charakterizovat jednak osoby, které mohly vznést obvinění z *adulteria*, jednání, která mohla naplnit některou ze skutkových podstat činů uvedených v tomto zákoně a následně i tresty pro cizoložníky.

Závěrečná kapitola bude věnována vývoji *adulteria* v moderním právu v průběhu 19. a 20. století, kdy cizoložství bylo považováno za mravní přestupek, avšak nebylo kvalifikováno jako trestný čin.

¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., Praha: Academia, 1994, s. 164. (dále jen BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*)

1 Manželství v římském právu

Adulterium neboli trestný čin cizoložství je definováno jako mimomanželský pohlavní styk manželky², proto se nejprve zaměřím na manželství, podmínky a případné překážky, které bránily osobám v uzavření manželství.

Z dostupné literatury vyplývá, že monogamie byla mezi Římany rozšířeným zvykem. Ne všechny osoby měly ovšem právo nebo vůli (*affectio maritalis*) uzavřít manželství v pravém slova smyslu. Římské právo rozlišovalo několik druhů soužití mezi mužem a ženou.³

Vedle manželství zákonného mezi tato společenství patřily konkubinát (*concubinatus*) představující soužití muže a ženy bez vůle uzavřít manželství, kontuberium (*contuberium*), které znamenalo trvalé soužití otroků, jejichž vůli právo neuznávalo⁴, a manželství podle práva národů (*matrimonium iuris gentium*), jež vznikalo mezi osobami, jež neměly podle římského práva způsobilost uzavřít řádné římské manželství.⁵

Diplomová práce se zaměřuje pouze na manželství zákonné (*iustum matrimonium*), které právník Modestinus definuje jako „*spojení muže a ženy, splynutím na celý život, vzájemné sdílení se podle božského i lidského práva*“⁶. Z této definice je zřejmé, že manželství v římském právu bylo chápáno jako faktický stav, se kterým právo spojovalo právní účinky.

1.1 Druhy římského manželství

Prvním druhem manželství bylo tzv. manželství přísné neboli manželství *cum in manu conventione*.⁷ Děti, které se narodily do přísného manželství, se stávaly římskými občany a spadaly do pravomoci *pater familias*⁸. Uzavřením přísného manželství získal muž nad ženou moc (*manus*)⁹ a pro ženu mělo uzavření manželství následky malé kapetesdeminuce¹⁰, kdy žena

² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 22.

³ BIERKAN, Andrew T., SHERMAN, Charles P., STOCQUART, Emile. *Marriage in Roman Law. The Yale Law Journal*, 1907, s. 303.

⁴ TREGGIARI, Susan. *Roman marriage Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpinian*. Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 51-54.

⁵ Tamtéž, s. 49.

⁶ D.23.2.1. Autorka čerpala z anglického překladu Digest, který pořídil Samul P. Scott, a který je volně dostupný na < https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm > [cit. 12. prosince 2017] (dále jen SCOTT, S. *Digesta...*)

⁷ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 79.

⁸ G.I.56. Překlad: KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. 2. vydání. Brno: Doplněk, 1999, s. 42. (dále jen „KINCL, J. *Gaius...*“)

⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opr. vyd. V Praze: J. Otto knihkupec, 1910, s. 459. (dále jen HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*)

¹⁰ Plnoprávný subjekt římského práva byl svobodný, měl římské státní občanství a příslušel k některé z římských rodin. Kapitidsdeminuce znamenala přeměnu právní osobnosti, která nastala při omezení některého z předně uvedených práv. BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 380. (dále jen BERGER, A. *Encyclopedic...*)

přešla ze své původní agnátské rodiny¹¹ do rodiny manžela, jehož moci se sňatkem podrobovala a k němuž byla v postavení *filiae loco* (v postavení dcery).

Stejně jako je tomu u dnešních právních řádů, procházelo i římské právo postupným vývojem, čímž reagovalo na aktuální společenskou situaci a potřeby. V rychle se rozvíjející společnosti, v níž docházelo k vývoji a komplikaci společenských vztahů, nemohl institut přísného manželství obstát.¹² Již na počátku období republiky (4. století př. n. l.) tak vznikla druhá forma manželství, tzv. manželství volné neboli manželství *sine in manum conventione*.¹³

Kapitisdeminuce při uzavření této formy sňatku pro ženu nenastávala a znamenalo to, že žena zůstávala ve své původní rodině a nikterak se nepodrobovala moci manžela. Zůstávala pod mocí svého *pater familias*¹⁴. Jestliže však žena byla před uzavřením manželství osobou *sui iuris*, zůstával jí tento statut i po uzavření sňatku a její právní postavení se uzavřením manželství nezměnilo.¹⁵

1.2 Vznik manželství

Ke vzniku manželství podle římského práva právník Paulus uvádí: „*Není uzavřeno manželství, jestliže nesouhlasí všichni, tj. i ti, kteří do manželství vcházejí, i ti, v jejichž moci se předchozí nacházejí.*“¹⁶

Jak bylo naznačeno dříve, manželství je trvalé spojení muže a ženy, jež vznikalo uzavřením neformální smlouvy. Vstup do manželství jako takový neměl předepsaná pravidla a manželství vznikalo projevením souhlasů snoubenců, případně jejich *pater familias*.

„*Pokud si někdo vzal za manželku ženu, kterou by si podle vlastního uvážení nevezal, pokud by mu ji nenutil otec, přece uzavřel právoplatné manželství, i když je nelze uzavřít mezi těmi, kdo nesouhlasí. Uznává se totiž, že manželství raději chtěl (než by otci odporoval).*“¹⁷

Z uvedeného vyplývá, že v případě osoby *alien iuris* byla rozhodující vůle, a především souhlas *pater familias*.

¹¹ Agnátská, neboli právní příbuzenství trvalo mezi osobami, které byly podřízeny téže otcovské moci. Viz HRDINA, Ignác Antonín, DOSTALÍK, Petr. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 39. (dále jen HRDINA I., *Přehled...*)

¹² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., (v nakl. C.H. Beck 1. vyd.). Praha: nakladatelství C.H. Beck, 1995. xxii, s. 134. (dále jen KINCL J., *Římské...*)

¹³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 459.

¹⁴ Otec, který stál v čele agnátské rodiny a jemuž byli členové této rodiny podřízeni. HRDINA I., *Přehled...*, s. 39.

¹⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 832.

¹⁶ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 29. (dále jen DOSTALÍK, P. *Texty...*)

¹⁷ D 23.2.22. Překlad: BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, s. 44.

Formální postupy římské právo upravovalo pro podrobení se manželské moci – *in manum conentio*. Manželskou moc získal muž konfaraací (*confarreatio*), vydržením (*usus*) nebo koempcí (*copemtio*).¹⁸

Konfaraace byl náboženský obřad, při kterém ženich a nevěsta pronášeli ústní formule, jimiž vyjadřovali souhlas ke vstupu do manželství. Obřadu muselo být přítomno deset svědků a dva kněží a byl při něm obětován špaldový chléb bohu Jovovi.¹⁹

K vydržení manželské moci došlo v případě, že žena fakticky žila s mužem jako jeho manželka, a to nepřetržitě po dobu jednoho roku. Dle Zákona XII desek mohla žena odvrátit vydržení manželské moci, jestliže se vzdálila od muže na tři po sobě jdoucí dny a noci.²⁰

Koempce představovala obraznou koupi manželky, kdy *pater familias* prodával svoji dceru ženichovi za symbolickou cenu. V průběhu obřadu projevovali snoubenci souhlasnou vůli vstoupit do manželství, a to před pěti svědky a *libripendem*²¹.

1.3 Překážky manželství

Římské právo upravovalo několik podmínek, které musely osoby splňovat, aby byly způsobilé uzavřít manželství. Některé okolnosti znamenaly, že osoba není právně způsobilá uzavřít jakékoli manželství. Tyto okolnosti jsou označovány jako absolutní překážky manželství. Vedle těchto znalo římské právo ještě relativní překážky manželství, které právně vylučovaly možnost uzavření manželství mezi konkrétními osobami.²²

Pokud by osoby uzavřely manželství i přes některou ze zákonných překážek (ať již relativní či absolutní), manželství by bylo prohlášeno za neplatné.²³

1.3.1. Absolutní překážky manželství

V případě existence absolutní překážky manželství nebylo možné manželství po právu uzavřít.

Mezi absolutní překážky manželství se řadily nedospělost, pohlavní impotence a trvání předchozího manželství. Manželství dále nemohly uzavřít osoby mentálně nezpůsobilé,

¹⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 842.

¹⁹ CORBETT, Percy. *The Roman Law of Marriage*. Oxford: Clarendon Press, 1930, s. 71-75.

²⁰ G.I.111. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 54.

²¹ Libripens = vážený římský občan, v jehož přítomnosti se prováděly slavnostní obřady. BERGER, Adolf. *Encyclopedic...*, s. 564.

²² HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 836.

²³ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. V Praze: Vlastním nákladem, 1933, s. 167. (dále jen SOMMER O., *Učebnice...*)

otroci, cizinci bez *connubia*, vdovy po dobu smutečního roku (*annus luctus*) a za císaře Augusta též vojíni vykonávající službu.²⁴

Nedospělost

Při uzavírání manželství hrál důležitou roli věk novomanželů. Účelem manželství bylo plodit děti, a proto bylo důležité, aby byly osoby dostatečně vyspělé, a tedy schopné založit rodinu. Posuzování věkové hranice k uzavření manželství se během vývoje římské společnosti měnilo. Původně nebyla pevně stanovena věková hranice a způsobilost se určovala tělesnou prohlídkou, která měla určit, zda je osoba schopna plodit děti. V období císařství byla otázka dospělosti sporná. Například škola Sabiniánů považovala za milník dospělosti u chlapců schopnost plodit, naopak škola Prokuljánů požadovala pro dosažení dospělosti věkovou hranici 14 let.

Ke stanovení pevné hranice došlo za císaře Justiniána²⁵, který určil, že chlapci dosahují dospělosti dovršením 14 let a dívky 12 let.²⁶

Pohlavní impotence

Osoby impotentní nebyly schopny naplnit účel manželského svazku, proto nebyly způsobilé uzavřít manželství. Nerozhodovalo přitom, zda se jedná o impotenci vrozenou (*spadones*) nebo způsobenou kastrací (*castrati*).²⁷

Existence předchozího manželství

Římské právo neuznávalo bigamii, proto nebylo možné, aby do manželství vstoupila osoba, která již v manželství žila. Po zrušení manželství bylo možné, aby římský občan vstoupil do manželství nového.²⁸

Mentální nezpůsobilost

Osoby duševně zaostalé nebo trpící mentální nemocí neměly dle římského práva vůli, a tudíž nebyly způsobilé k právním úkonům a nemohly ani vstoupit do manželství.²⁹

Otroci

²⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 836.

²⁵ Doba vlády 527 – 565 n.l.

²⁶ *Justiniánské instituce 1. 22. pr.* Přeložil Peter BLAHO, přeložil Michal SKŘEJPEK in: *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010. s. *Fontes iuris Romani*, s. 79.

²⁷ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 256.

²⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 848.

²⁹ Tamtéž, s. 186.

Manželství bylo mezi otroky vyloučeno, protože se na ně z právního hlediska pohlíželo jako na věc. Otroci neměli právní subjektivitu, a tak neměli ani způsobilost uzavřít manželství.³⁰ Římské právo ovšem nemohlo ovlivnit skutečnost, že otroci měli lidskou vůli a často spolu chtěli žít v trvalém svazku nazývaným se kontubernium (viz výše), který však neměl žádné právní následky.³¹

Cizinci

Římské právo přiznávalo výsady a povinnosti pouze občanům (*civitas Romana*). Cizinci (*peregrini*) neměli způsobilost k právům a právním úkonům zakládajícím se v právu civilním, a proto neměli mimo jiné *Ius conubii*, neboli právo uzavřít platné manželství dle civilního práva.³² Rozdílné postavení cizinců a občanů trvalo až do roku 212 n. l., kdy císař Carakalla vydal konstituci (*Constitutio Antonina*), kterou udělil římské občanství všem svobodným občanům římské říše, jestliže byli obyvateli některé z městských obcí.³³

Annus luctus

Tato překážka manželství se vztahovala jedině na ženy, které nesměly uzavřít manželství po dobu deseti měsíců po smrti manžela. Dodržení smutečního roku mělo předejít případným sporům o určení otcovství narozeného dítěte. S touto úpravou korespondovala úprava otcovství, jež stanovila právní domněnku, že otcem dítěte je manžel ženy, jestliže se dítě narodilo do deseti měsíců po skončení manželství.³⁴

V období křesťanství byl smuteční rok prodloužen na dvanáct měsíců. Porodila-li žena v průběhu smutečního roku dítě, absolutní překážka manželství odpadala a žena pak mohla uzavřít manželství nové.³⁵

Vojíni

Tato překážka manželství byla zavedena až za vlády císaře Augusta a znamenala, že vojíni nemohli uzavřít manželství po dobu vojenské služby.³⁶ Manželství, které bylo uzavřeno před nástupem do služby, pozbývalo po dobu výkonu vojenské služby právní platnosti.³⁷

³⁰ BALÍK, Stanislav. *Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2002, s. 35.

³¹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 834.

³² Tamtéž, s. 143.

³³ Tamtéž, s. 145.

³⁴ Tamtéž, s. 848.

³⁵ Tamtéž, s. 849.

³⁶ SOMMER O., *Učebnice...*, s. 167.

³⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 836.

1.3.2. Relativní překážky manželství

Přestože měly svobodné osoby právo uzavřít manželství, neznamenal to, že jej mohou automaticky uzavřít s kýmkoliv. Některým svazkům byli nuceni se vyhnout i římsští občané. Mezi relativní překážky manželství tak patřilo pokrevní příbuzenství, agnace a švagrovství, rozdíly ve stavu, poručenství, rozdíly v náboženství, trestný čin a vztah nadřízenosti úředníků.³⁸

Pokrevní příbuzenství, agnace a švagrovství

U pokrevního příbuzenství (*cognatio*) rozhodovalo, zda se jednalo o příbuzenství v linii přímé, nebo vedlejší. V linii přímé, zahrnující všechny předky a potomky, bylo manželství vyloučeno vždy, bez výjimky.³⁹ Pokud by osoby manželství uzavřely, jednalo by se o *incestum*⁴⁰ mající za následek nejen neplatnost manželství, ale i fakt, že na děti z takového svazku se pohlíželo jako na děti nemanželské.⁴¹

V linii pobočné záleželo na stupni příbuzenství a úprava se během let měnila. Nejprve platil zákaz uzavřít manželství až do 7. stupně příbuzenství, později se úprava uvolnila a manželství bylo zakázáno pouze do 4. stupně příbuzenství.

Dočasnou změnu přineslo rozhodnutí císaře Claudia, který z osobních důvodů (aby se mohl oženit se svojí neteří), rozhodl, že ve 3. stupni příbuzenství dojde k uvolnění zákazu a bude možné oženit se s dcerou bratra. Na čistě osobní motivaci této změny pravidel poukazuje fakt, že i nadále bylo zakázáno oženit se s dcerou sestry.⁴² Nelogicky rozdělenou úpravu sjednotil císař Justinián, který opětovně zakázal manželství pro celý 3. stupeň.⁴³

Římské právo vedle pokrevního příbuzenství rozlišovalo příbuzenství právní (agnátské).⁴⁴ Agnátém kromě dětí narozených z řádného manželství mezi osobami, které mají *ius conubi*, bude i osoba adoptovaná a manželka *in manum conventione*.⁴⁵ U agnátů bylo manželství zcela vyloučeno v linii přímé stejně jako u pokrevního příbuzenství. V linii pobočné trval zákaz uzavření manželství jen po dobu, po níž agnátské příbuzenství trvalo. Bylo tedy možné, aby bratr uzavřel sňatek se svojí sestrou, jestliže příbuzenský poměr vznikl na základě adopce a pokud již došlo k emancipaci⁴⁶ alespoň jednoho z nich.⁴⁷

³⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 836-839.

³⁹ SOMMER O., *Učebnice...*, s. 167.

⁴⁰ G. I.58. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 43.

⁴¹ G.I.64. Překlad: tamtéž, s. 44.

⁴² G.I.62. Překlad: tamtéž, s. 43.

⁴³ KINCL J., *Římské...*, s. 136.

⁴⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s.77.

⁴⁵ SOMMER O., *Učebnice...*, s. 165.

⁴⁶ Propuštění podřízeného dítěte z moci otcovské. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 102.

⁴⁷ G.I.61. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 43.

U švagrovství (*affinitas*)⁴⁸ bylo původně zakázáno uzavřít manželství z důvodu existence předchozího manželství s příbuznými druhého z manželů v linii přímé. Později, v době vlády křesťanských císařů, došlo k zákazu uzavřít manželství se sestrou nebo bratrem bývalého manžela⁴⁹, s nevěstou syna nebo otce, s nevěstinou matkou a otcovou konkubínou.

Rozdíly ve stavu

Nejen pro život žen, ale celé římské společnosti, byl významný fakt, že již v Zákoně XII desek, bylo zakázáno uzavírat sňatky mezi patricii (občany) a plebeji (přistěhovalci).⁵⁰ V roce 445 př. n. l. byl tento zákaz zrušen zákonem Kanulejovým.⁵¹

Zákony císaře Oktaviána Augusta přinesly další reformy manželství, konkrétně *lex Iulia de maritandis ordinibus* z roku 18 př. n. l. a *lex Papia Poppaea nuptialis* z roku 9 př. n. l.⁵²

Tyto zákony sice přikazovaly Římanům v určitém věku⁵³ žít v manželství a mít děti, ale zároveň omezovaly manželství pro určité osoby. Rodilí římscí občané tak nesměli uzavřít manželství s bezectnými ženami, jimiž byly kuplířky (*lena*), nevěstky (*meretrices*) a cizoložnice (*adultera*). Senátoři a jejich synové pak nesměli uzavřít manželství ani s propuštěnkami a herečkami.⁵⁴

Augustovy zákony obsahovaly sankce pro osoby neženaté nebo neprovdané (*coelebs*) a osoby žijící v manželství bez dětí (*orbis*).⁵⁵ Nezahrnovaly však sankci v podobě neplatnosti manželství, tu zavedl pro nepřiměřená manželství senátorů až Marcus Aurelius. Císař Justinián pak zákazy zcela zrušil.⁵⁶

Poručenství

Tento zákaz byl představen ve formě *senatusconsultum*⁵⁷ v průběhu 2. století n. l. za vlády císaře Marca Aurelia a císaře Aurelia Kommoda.⁵⁸

⁴⁸ Příbuzenský vztah mezi jedním z manželů a blízkými pokrevními příbuznými druhého manžela. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 25.

⁴⁹ HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela, BLAHO, Peter. *Základy římského práva*. Bratislava: Manz, 1997, s. 132. (dále jen HARAMIA I., *Základy...*)

⁵⁰ LDT Tabula XI. 2. Překlad: SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001.

⁵¹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 158.

⁵² Tamtéž, s. 164.

⁵³ 26-60 let u mužů, 20-50 let u žen. Tamtéž.

⁵⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 164-165.

⁵⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 835.

⁵⁶ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 165.

⁵⁷ Mínění odhlasované senátem v době republiky. Tamtéž, s. 245.

⁵⁸ HUNTER, William Alexandr. *A systematic and historical exposition of Roman law in the order of a code*. London: Holmes Beach, Fla. :Wm.W.Gaunt, 1885, s. 227-230.

Nejenže se poručník nesměl oženit se svoji poručenkou, nemohl si ji vzít ani poručníkův syn či vnuk.⁵⁹ Účelem zákazu bylo omezit nepoctivou a nesprávnou správu majetku poručenky, kterou by se poručník mohl snažit zakrýt právě uzavřením manželství s ošizenou poručenkou.⁶⁰

Omezení se nevztahovalo na poručníka v případě, že poručenka byla svým *pater familias* za poručníka zasnoubena nebo mu byla přislíbena v otcově poslední vůli.⁶¹

Rozdíly v náboženství

Až císař Theodesius (4. století n. l.) zakázal manželství mezi křesťany a židy. Jestliže by došlo k uzavření sňatku mezi osobami rozdílného náboženství, dopustily by se zločinu cizoložství (*adulteria*).⁶²

Trestný čin

Tato překážka se týkala konkrétně vymezených trestných činů. *Lex Iulia de adulteris adulteris* (18 př. n. l.) stanovil zákaz uzavření manželství mezi cizoložníky, jehož porušení by mělo za následek neplatnost manželství.

Za císaře Konstantina byl přidán zákaz uzavřít manželství mezi únoscem a unesenou.⁶³

Vysoký civilní nebo vojenský hodnostář

Manželství v římském právu bylo postaveno především na svobodě vůle do manželského svazku vstoupit. Osoby ve vysokém postavení mohly své moci v provincii, kde vykonávaly službu, snadno využít a přimět tak ženu, aby si je vzala i proti své vůli. To ovšem nebylo v zájmu římského státu, a proto bylo uzavření sňatku s ženou ze spravované provincie po dobu výkonu služby zakázané. V případě, že by došlo k uzavření manželství, jednalo by se pouze o manželství *non iustum*, které mělo oproti zákonnému manželství značné nevýhody.⁶⁴

Postavení dětí, které se narodily z manželství *non iustum*, se řídilo právním postavením matky a jejich otec nenabýval nad nimi *patria potestas*.⁶⁵

1.4. Zánik manželství

⁵⁹ D 23. 2. 59.

⁶⁰ D 23. 2. 64.1.

⁶¹ D.2.2.36.

⁶² HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 839.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení*. Editor Karel MALÝ. Praha: Karolinum, 1993, s 114-115. (dále jen BARTOŠEK M., *Škola...*)

⁶⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 831.

V následující části popíšeme důvody zániku manželství v římském právu. Mezi ně patřila smrt, ztráta občanství, ztráta svobody, následný vznik překážky manželství a rozvod.⁶⁶

Smrt

Římané rozlišovali mezi smrtí přirozenou a právní. Přirozená smrt jednoho z manželů znamenala zánik manželství bez dalšího.

Právní smrt byla následkem *capitis deminutio maxima* nebo *media* čili velké nebo střední kapitisdeminuce.

Capitis deminutio maxima znamenala úplný zánik právní osobnosti a nastávala, když římský občan padl do zajetí a byl zotročen. Následkem byla ztráta veškerých soukromých práv a zánik manželství. V případě, že by se zajatec navrátil, uplatňovalo se *ius postiliminii* (právo návratu) znamenající návrat do dřívějších právních vztahů se zpětnou účinností.⁶⁷ Faktické vztahy, mezi něž spadalo i manželství, se automaticky neoživovaly a manželství bylo v případě návratu nutno znovu uzavřít.⁶⁸

Následkem *Capitis deminutio media* byla ztráta občanství, což znamenalo ztrátu veškerých veřejných a soukromých práv vyplývajících z civilního práva. Původně znamenala ztráta občanství zánik manželství stejně jako v případě ztráty svobody. Později došlo k vývoji úpravy, kdy ztráta občanství vedla ke změně manželství na *matrimonium iuris gentium*. V pozdní klasické době bylo stanoveno, že samotné vyhnanství (*deportatio*) neznamena zánik manželství.⁶⁹

⁶⁶ KINCL J., *Římské...*, s. 138.

⁶⁷ BARTOŠEK M., *Škola...*, s. 257.

⁶⁸ KINCL J., *Římské...*, s. 138.

⁶⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 846.

Zánik manželství vůlí

Manželství mohlo zaniknout též projevením vůle. V takovém případě rozlišovalo římské právo mezi jednostranným projevem vůle, kdy manželství zaniklo zapuzením (*repudium*) a dvoustranným projevem vůle, který znamenal zánik manželství rozvodem (*divortium*). Jmenované způsoby projevu vůle náležely oběma manželům. Přísné manželství bylo sice možno rozloučit jen na základě projevu vůle manžela, avšak manželka *uxor in manu* mohla manžela k takovému projevu vůle donutit.

Manželství mohl projevem vůle ukončit i *pater familias*, v jehož moci se jeden z manželů nacházel. Od dob císařství mohl *pater familias* rozvést manželství pouze z vážného a spravedlivého důvodu, jinak jen se souhlasem dítěte.⁷⁰

Zpočátku nebyly důvody rozvodu nikterak právně omezené, přesto byly dodržovány mravy a rozvod byl umožněn jen z dobrých příčin a na základě rodinného soudu. Od 3. století př. n. l. ale začalo přibývat rozvodů bezdůvodných a lehkomyšlných, a to i přes to, že osobu, která zavinila rozvod, stíhala újma na majetku.⁷¹

Křesťanským císařům se rozmach rozvodů nelíbil, a tak je za pomoci zákonných prostředků omezili. Nadále bylo možné rozvést manželství pouze se souhlasem obou manželů nebo jednostranným projevem vůle ze zákonem vymezených důvodů. Za zavinění rozvodu nebo za rozvod z nezákonného důvodu byly stanoveny jak majetkové, tak osobní tresty. Heyrovský uvádí, že v době křesťanské došlo rovněž k prodloužení *annus luctus* na dvanáct měsíců a zákaz uzavřít v této době nové manželství byl rozšířen i na ženy rozvedené.⁷²

Císař Justinian omezil možnost rozvést manželství pouze na jednostranný rozvod z důvodů stanovených zákonem, a to jen v případě, že druhá (rozvádějící) strana tento důvod nezavinila. Dle Justiniana tak bylo například možné rozvést manželství pro mužovu impotenci.⁷³

Forma rozvodu

Forma rozvodu byla dána typem uzavřeného manželství. Volné manželství nemělo pro rozvod stanovená pravidla a rozvádělo se pouhým projevem vůle manželky či manžela. Tradičně se při rozvodu používala slova „*taus res tibi habeto*“⁷⁴ nebo „*tauas res tibi agito*“⁷⁵. Podmínky rozvodu zpřísnil až zákon *Lex Iulia de Adulteris*, který stanovil povinnost projevít

⁷⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 846-847.

⁷¹ Tamtéž, s. 847.

⁷² Tamtéž, s. 849.

⁷³ Tamtéž, s. 849.

⁷⁴ „*taus res tibi habeto*“ = „Ponech si svůj majetek.“

⁷⁵ „*tauas res tibi agito*“ = „Ponech si správu svého majetku.“

vůli před sedmi římskými občany jako svědky rozvodu. Původně se tak činilo ústně, později v listinné podobě, kdy listinu odevzdal manžel druhé straně.⁷⁶

Manželství přísné se rozvádělo formálně prostřednictvím *contraris actus* (opačného jednání). Záleželo tedy nad formou vzniku *manus* nad ženou. Pokud manželská moc vznikla konfarcí, rozvod proběhnul formou *diffareatio* konané za účasti pontifiků. Jestliže *manus* přešel koempcí nebo vydržením, užívala se *remancipace*.⁷⁷

⁷⁶ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 848.

⁷⁷ Tamtéž, s. 847.

2 Adulterium v římském právu

Římská úprava cizoložství měla velký význam pro evropské chápání tohoto trestného činu. Právě z latinského pojmu *adulterium* převzala celá řada jazyků (včetně angličtiny a francouzštiny) pojem pro delikt cizoložství.

Zde je třeba upozornit na možnou záměnu příbuznosti termínu *adulterium* s anglickými či francouzskými výrazy *adult*, resp. *adulte*, které označují dospělou osobu. Výraz *adulterium* je odvozen z latinského spojení *ad alter* = k jinému, popřípadě z výrazu *adulter* = záletný, cizoložný. Oproti tomu označení pro dospělé osoby pochází z výrazu *adult(us)* = dorostlý, dospělý a *adolere* = dospívati.⁷⁸

2.1. Období republiky

Postavení ženy

Veřejný život v Římské říši byl zcela výlučnou záležitostí mužů. Od žen se očekávalo, že své uplatnění budou hledat v rámci rodiny. Žena se měla zdržovat doma, pracovat v domácnosti, řídit její chod a pečovat o základní výchovu dětí. Fungování rodiny tak bylo do značné míry ponecháno na její iniciativě.⁷⁹ Zastával-li pak muž veřejný úřad či věnoval-li se svému povolání, byla taková činnost značně časově náročná a tím spíše tedy bylo úkolem ženy, aby zajišťovala řádný chod rodiny. „*Mulier familiae suae et caput et finis est.*“ (Žena je začátkem i koncem své rodiny.)⁸⁰ Podle tradiční římské představy měla žena především setrvávat doma (*domiseda*) a za celý svůj život mít jediného manžela (*univira*). Měla být čistá (*casta*), zbožná (*pia*), cudná (*pudica*) a znalá předení a tkaní (*lanifica*). Je však nutné podotknout, že tyto tradiční římské ctnosti se z reálného života postupně vytrácely coby archaismy a ženy se stávaly stále více samostatnými a na mužích nezávislymi.⁸¹

Po vyhnání posledního krále Tarquinia Superba (tradice uvádí, že k němu došlo v roce 510 př. n. l.) byla v Římě nastolena republika. V polovině 5. století př. n. l. byla vytvořena desetičlenná komise (*decemviri*), jejímž úkolem bylo sepsání obyčejového práva – výsledkem pak byl Zákon dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*). Decemvirální kodifikace měla silně kasuistický charakter a odrážela potřeby agrární společnosti, přičemž neměla zachycovat všechny zvykové normy, ale především ty, které byly nějakým způsobem sporné či nové.

⁷⁸ PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko – český slovník: k potřebě gymnasii a reálných gymnasii*. Vydání třinácté, nezměněné. V Praze: nákladem České grafické unie a.s., 1939, s. 31-32.

⁷⁹ BURIAN, Jiří. *Řím - světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970, s. 79. (dále jen BURIAN J., *Řím...*)

⁸⁰ Viz Ulp. D. 50. 16. 195.5.; cit. dle BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 372.

⁸¹ BURIAN J., *Řím...*, s. 140.

Obsahem Zákona dvanácti desek bylo například ustanovení, které nařizovalo ženám, jež byly osobami *sui iuris*, mít poručníka (vyjma vestálek) či ustanovení, na jehož základě mohla žena zabránit přechodu do manžellovy moci usu tím, že bude každý rok během tří nocí nepřítomna v jeho domě (a zůstane tedy v moci původního otce rodiny).⁸²

Nejen pro život žen, ale celé římské společnosti, byl významný fakt, že zpočátku existence Říma bylo zakázáno uzavírat sňatky mezi patriciji a plebeji (šlo o pravidlo, obsažené v Zákoně dvanácti desek, ale pravděpodobně se sem dostalo pouze jako utvrzení starší obyčejové normy). Tento zákaz však byl v roce 445 př. Kr. zrušen (*lex Canuleia de conubio patrum et plebis*), což umožnilo uzavírat sňatky mezi oběma skupinami svobodných občanů (*ingenuorum*), i když do jaké míry byla tato možnost reálně využívána, je věc druhá.

Žena byla v rámci římské společnosti považována za jakýsi derivát muže – byla na něm velmi závislá a její postavení bylo do značné míry odvozeno od něj. Byla vyloučena z veřejného života, nemohla zastávat veřejné úřady, volit do nich či být volena. Její místo bylo v domácnosti, v jejím rámci měla hledat své životní uplatnění. Zásadní byla pro ženu skutečnost, zda byla osobou *sui iuris* či *alieni iuris*. V prvním případě to pro ni znamenalo, že mohla mít svůj vlastní majetek a byť byla v souvislosti s některými právními úkony odkázána na autorizaci svého tutora, projevovalo se její postavení značnou mírou samostatnosti. Z hlediska obligačního práva se mohla sama zavazovat, byť někdy pouze *tutore auctore*. Pokud však ženě *sui iuris* svědčilo *ius liberorum*⁸³, poručníka mít nemusela a úkony, které za normálních okolností podléhaly jeho schválení, mohla realizovat zcela samostatně. Ve druhém případě pak byla žena podřízena něčí rodinné moci. Jednalo se buď o moc manželskou, *manus*, pokud žila v přísném manželství, nebo moc otcovskou, *patria potestas*, pokud byla neprovdanou dívkou a stále žila ve své původní agnátské rodině či ve volném manželství. V takovéto situaci nemohla vlastnit majetek, vše, co nabývala, nabýval jejím prostřednictvím držitel moci nad ní a v rámci obligačního práva se vůbec nemohla platně zavazovat.⁸⁴

V roce 257 př. n. l. bylo vydáno *senatusconsultum*, na jehož základě museli Latinové žijící v manželství s Římkami a Latinky provdané za Římany svá manželství opustit a vrátit se do své původní obce, přičemž neprovdané dcery musely následovat své matky a synové otce. V roce 215 př. n. l. (avšak pouze do roku 195 př. n. l.) byl značně omezen nadměrný luxus žen

⁸² SKŘEJPEK, Michal. Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek. *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 51 – 61. (dále jen SKŘEJPEK, M., *Postavení...*)

⁸³ Výhoda, jež osvobozuje ženy od poručenství. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 146.

⁸⁴ JELÍNKOVÁ, Klára. *Právní postavení ženy v římském právu*. Diplomová práce. Brno, PF Masarykovy univerzity, 2009, s. 50.

(*sumptus*), především šlo o oblékání a šperky (*lex Oppia sumptuaria*⁸⁵). Přibližně kolem roku 200 př. n. l. se začalo objevovat *matrimonium sine manu*, tedy tzv. volné manželství. Okolo roku 190 př. n. l. došlo k vydání *legis Furia testamentaria* – mužova manželka či snoubenka byla zařazena do skupiny, která směla přijmout odkaz (*legatum*) přesahující hodnotu 1000 assů. Naproti tomu v roce 169 př. n. l. byl vydán zcela zásadní předpis, a sice *lex Voconia*, jímž bylo stanoveno, že ženy nesmí dědit z testamentu po občanech první majetkové třídy (tedy těch, jejichž majetek byl větší než 100 000 sesterciů) a zároveň že ze zákona nemohou dědit jiné ženy než dcery a sestry zůstavitele a to jen v případě, že byly jeho agnátkami. Někdy před rokem 162 př. n. l. byl zrušen domácí soud nad ženou (*consilium domesticum*) a bylo zřízeno *iudicium de moribus* a *lex Maenia de dote* zavedl *actio rei uxoriae*, kteroužto žalobou bylo možné vymáhat povinnost dědiců manžela vrátit vdově věno. Z hlediska manželského práva je též důležité, že obdobnou, i když užší kategorií, bylo *adulterium*. Římané se dlouhodobě snažili o taková omezení, obdobných zákonů bylo v průběhu historie vydáno několik. Postupně bylo *ius conubii*, tedy právo uzavřít řádný sňatek, rozšiřováno na obyvatelstvo žijící mimo vlastní město Řím – například v roce 189 př. n. l. se jednalo o obyvatele Campanie či roku 171 př. n. l. obyvatele Carteie. Tento vývoj pak byl završen o několik století později, když byla v roce 212 n. l. za vlády císaře Caracally vydána *Constitutio Antoniniana*, která udělovala římské občanství prakticky všem obyvatelům říše. To mělo za následek rozšíření *iuris conubii* mezi všechny svobodné obyvatele.⁸⁶

Na sklonku republiky, tedy v 1. st. př. Kr., byl rodinný život poznamenán značným úpadkem. Stále častějším jevem byla manželství, v nichž žena nepřecházela právně do moci svého muže (tedy volná manželství). V nejvyšších společenských kruzích přibývala manželství, která byla uzavírána především z politických důvodů, za účelem upevnění postavení obou rodin či jako utvrzení spojenectví. Rovněž přibývalo rozvodů, a to i mezi nejvznešenějšími občany.⁸⁷

Římané milovali hry, a pokud se chtěl některý muž dlouho hrát na výsluní popularity, musel se řídit heslem *panem et circenses* a chléb a hry davu skutečně dopřát. Ženy měly na hry přístup, avšak Augustus nařídil, aby je směly sledovat pouze z vyšších míst na tribunách. Vestálkám byla v hledišti vyhrazena speciální sedadla. Ze sledování atletických soubojů, v nichž soutěžící bojovali nazí, byly ženy zcela vyloučeny.

⁸⁵ Zakázala ženám nosit vícebarevný oděv a zlaté ozdoby vážící více než ½ libry, jakož i používat ve městě kočár o dvou koních. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 166.

⁸⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha : C. H. Beck, 1997, s. 3 - 42. (dále jen SKŘEJPEK M., *Římské...*)

⁸⁷ BURIAN J., *Řím...*, s. 140.

Na druhé straně však mohly být například vozatajské závody, které ženy často navštěvovaly, výborným místem k navazování nových známostí.⁸⁸ Ženy se rovněž účastnily hostin, avšak dlouho jim bylo zakázáno pít víno. Lex Iulia theatralis pak kolem roku 4 n. l. zakázal ženám sledovat divadelní představení.⁸⁹

Pokud jde o vzdělání, především ženy z vyšších společenských vrstev se postupně značně přiblížily mužům (kromě základních znalostí studovaly též filosofii či historii). Obecně se ženám dostávalo vzdělání podle majetkových poměrů jejich rodiny, šlo buď o vzdělání veřejné či soukromé. V oblasti náboženství tvořily ženy většinu mezi vyznavači některých kultů, například Isidina či Kybelina.⁹⁰ Zvláštní postavení v římské společnosti měly vestálky, tedy kněžky bohyně Vesty, které z dcer urozených římských rodin vybíral *pontifex maximus*. Bylo jich celkem šest a v jejich čele stála *virgo Vestalis maxima* neboli nejvyšší vestálka. Jejich povinností bylo udržovat posvátný oheň ve Vestině chrámu na Foru Romanu. Po třiceti letech služba končila a kněžky se mohly provdat. Vestálky byly nedotknutelné a vázán je slib čistoty – porušení tohoto slibu bylo trestáno pohřbením zaživa.⁹¹ Z hlediska jejich právního postavení je zajímavé, že přestože nepodléhaly otcovské moci, nemusely mít poručníka, jako tomu bylo v případě ostatních žen v této situaci.

Pokud jde o právní postavení římských žen, bývá uváděno, že k jejich odlišnému postavení oproti mužům vedly jejich negativní charakterové vlastnosti, mezi něž lze počítat *levitas* (lehkovážnost), *infirmitas* (slabost, bezmocnost), *imbecillitas* (slabost) a *fragilitas* (křehkost).⁹² Je však třeba rovněž podotknout, že v některých případech si římscí právníci uvědomovali, že nestejně postavení mužů a žen není namístě. „*Nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera; mulieres enim quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam.*“ („Neboť ten [důvod], který se běžně uznává, že totiž lehkovážná mysl je [ženy] velmi často šálí a že proto bylo spravedlivé, aby je vedla autorita poručníka, zdá se být spíše libivým než opravdovým; vždyť přece ženy, které jsou hotového věku, vedou si své záležitosti samy a poručník v některých případech zasahuje jenom naoko.“⁹³)

⁸⁸ ÜRÖGDI, Györgi. *Tak žil starý Řím*. Přeložil Ladislav Hradský. Praha : Orbis, 1968, s. 231. (dále jen ÜRÖGDI G., *Tak žil...*)

⁸⁹ SKŘEJPEK M., *Římské...*, s. 116.

⁹⁰ SVOBODA, Ludvík. (a kol.). *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973, s. 700.

⁹¹ BURIAN J., *Řím...*, s. 75.

⁹² ŽIDLICKÁ, Michaela. Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 77.

⁹³ G.I.190. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 73.

Římské právo rovněž diskriminovalo ženy v otázce podávání žaloby za jiné osoby. Marcián (D 49. 14. 18.) například tvrdí, že osoby, které nemohou žalovat v zájmu státu, jsou ženy, senátoři, odsouzení, vojenští veteráni a vojáci.⁹⁴

Pokud jde o ženy jako diskriminovanou kategorii, nejkonkrétněji o tom vypovídá Ulpianus (D 3. 1. 5.): Ženy nemohou podat žalobu ve prospěch jiného kvůli svému pohlaví, protože by to bylo v kontrastu k jejich ušlechtilosti, přiměřené jejich stavu. Ulpianus, zřejmě nespokojený s tímto vysvětlením, dokládá ještě příklad z jedné legendy: V dávných dobách žila jakási Carfarnie, zřejmě obzvláště „hanebná žena“, která proslula „drzým podáváním žalob“ a obtěžováním magistrátu zapříčinila vydání ediktu. Ovšem Digesta takový výklad úplně negarantují – je možné, že konkrétní magistrát byl uražený už jenom faktem, že žalobu podala žena. Výsledkem bylo tedy vydání ediktu a uplatňování všeobecného zákazu jako určitého kolektivního trestu.⁹⁵

V právu soukromém se projevovalo v nutnosti, aby každá žena *sui iuris* byla před vlastní nerozvážností chráněna pomocí institutu poručníka (*tutor mulierum*), přičemž jako důvod byla uváděna lehkovážnost jejího ducha (*levitas animi*). Veřejné právo pak ženy téměř úplně ignorovalo, pochopitelně s výjimkou trestní odpovědnosti. Nejenže neměly politická práva (přístup žen k veřejným úřadům stejně jako jejich podíl na správě římského státu byl pro Římany něčím nepředstavitelným), ale byla jim téměř úplně zapovězena účast na náboženském kultu – vestálky či manželky vyšších flaminů a krále obětníka představovaly pouze výjimky z tohoto obecného pravidla.⁹⁶

Postavením žen se zabývá rovněž Gaius ve svých Institucích. V souvislosti s poručnictvím nad ženami vyslovuje jasné pochybnosti nad smyslem institutu poručnictví: „...*zdá se, že neexistuje reálný důvod pro to, aby ženy, které dovršily věk dospělosti, zůstávaly pod poručnictvím...*“⁹⁷ Dospělé ženy si totiž zařizují své záležitosti samy, a pokud se v určitých případech vyžaduje souhlas poručníka, tak často je (poručník) donucen prétozem, aby souhlas poskytl – dokonce i proti jeho vůli.⁹⁸

Způsobilost k právním úkonům v sobě zahrnovala možnost uzavírat platné smlouvy, konat jiné právní úkony a nést za toto jednání odpovědnost. Není nijak překvapující, že ženám tato způsobilost přiznána nebyla (stejně jako dětem, duševně chorým, marnotratným a těm, kteří byli stíženi infamií). Ženy *alieni iuris*, tedy podřízené moci někoho jiného, se vůbec

⁹⁴ VRANA, Vladimír. Ženy - nežaiadúca spoločnosť podľa rímskeho práva?! *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 24. (dále jen VRANA V., *Ženy...*)

⁹⁵ Tamtéž, s. 25.

⁹⁶ SKŘEJPEK, M., *Postavení...*, s. 51.

⁹⁷ G.I.190. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 73.

⁹⁸ G. I.190. Překlad: tamtéž, s. 190.

nemohly smlouvami platně zavazovat. Ženy *sui iuris* tak sice činit mohly, ale byly omezeny v intercedování a některé jejich právní úkony podléhaly schválení jejich poručníka.⁹⁹ Toho musely mít vzhledem ke své údajné lehkovážnosti, byť již Gaius se vyslovoval v tom smyslu, že institut poručenství nad ženami (*tutela mulierum*) je poněkud přežitý a souhlas poručníka (*tutore auctore*) je do značné míry často pouze formální záležitostí. Žena se mohla stát osobou *sui iuris* pouze za určitých okolností – zemřel-li její otec, jemuž byla přímo podřízena, či její děd, který měl nad ní otcovskou moc a její otec již nebyl naživu, nebo se tak dělo v případě, že zaniklo její manželství (bez ohledu na to, zda rozvodem či smrtí manžela) a žena se nenavrátila do své původní agnátské rodiny. Římská žena měla být po celý svůj život podřízena muži – v ideálním případě nejdříve otci, pak manželovi. Pokud tedy došlo k situaci, že takovéto podřízení neexistovalo, byl to jev nežádoucí, a žena, která by jinak své věci spravovala sama, byla místo toho podřízena poručníkovi, který měl dbát o to, aby si svou neuvážeností nezpůsobila nějakou újmu.

Na druhou stranu však, jak koncem republiky přibývalo manželství *sine manu*, narůstal počet žen *sui iuris* a autorizace poručníka se omezovala pouze na formální právní úkony (např. *confarreatio*, *coemptio*, *mancipatio*, *manumissio*, *acceptilatio*, *testamentum*, *hereditatis aditio*, *litiscontestatio*, *legisactio*, *iniurecessio*), v poklasické době pak *tutela mulierum* zcela vymizela.

Výjimku z pravidla, podle kterého musely mít ženy *sui iuris* svého tutora, tvořil též případ vestálek. To však pouze potvrzuje jejich zcela specifické postavení v rámci římské společnosti. „*Veteres enim voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse.*“ (Předkové totiž chtěli, aby ženy pro lehkovážnost ducha žily v poručenství, byť by byly dospělé.)¹⁰⁰

Poručníci byli povolávání obdobným způsobem, jako v případě poručnictví nad nedospělci (*tutela impuberum*). Existovala *tutela testamentaria* (takto určil poručníka *pater familias* své dceři, která se po jeho smrti měla stát osobou *sui iuris*, a své manželce in manu, přičemž té mohl umožnit, aby si poručníka zvolila sama), *tutela legitima* (zákonný poručník nastupoval v případě, že poručník nebyl určen v testamentu; byl jím zpravidla nejbližší agnát – *proximus agnatus* – a od doby Iustiniana nejbližší kognát; *tutela legitima* vznikala automaticky mezi patronem a jeho propuštěnkou)¹⁰¹ a *tutela dativa* (nepřicházela-li v úvahu ani jedna z předchozích možností, byl tutor na základě *legis Atilia* a později v provinciích *legis Iulia et*

⁹⁹ HARAMIA I., *Základy...*, s. 105.

¹⁰⁰ G.I.145. Překlad: KINCL, J. *Gaius...*, s. 64.

¹⁰¹ WATSON, Alan. *The law of persons in the late Roman republic*. Oxford : Clarendon Press, 1967, s. 148 - 149. (dále jen WATSON, A. *The law...*)

Titia jmenován úředně – praetorem nebo tribunem lidu). Zvláštní funkcí pak byl *tutor praetorius*, který byl jmenován pouze dočasně v případě, že byl veden soudní spor mezi tutorem a jeho poručenkou.¹⁰²

Tutela mulierum byla svým obsahem užší než *tutela impuberum*. Tutor neměl žádná práva nad osobou ženy a nebyl ani správcem jejího majetku, pouze byla v určitých případech nutná *interpositio auctoritatis* (konkrétní případy již byly uvedeny výše). Ta byla obecně vyžadována v případech, kdy mohlo v důsledku transakce dojít ke zmenšení ženina majetku. Nedělo se tak v případě, kdy žena vstupovala do manželství *sine manu*, avšak při uzavírání manželství *cum manu* souhlas vyžadován byl, neboť vliv *confarreationis* a *coemptionis* na ženin majetek byl značný. Pokud žena *sui iuris* uzavřela manželství *sine manu*, neznamenal to, že by poručenství, pod nímž dosud žila, zaniklo. Tutor naopak v takovém případě zůstával ve své funkci. Obecně bylo povinností tutora chránit ženiny zájmy. Došlo-li ke konfliktu zájmů, měly přednost zájmy jeho nezletilých poručenců před zájmy dospělých ženských poručenek.¹⁰³

Velmi důležitým institutem majetkového práva v manželství bylo věno (*dos*). To bylo majetkem, který do manželství přinášela žena, aby manželovi pomohla s výlohami, které mu v souvislosti s manželstvím vznikly, a současně aby byla existenčně zabezpečena, pokud by došlo k zániku manželství. V případě věna se nejednalo o darování, ale speciální kauzu. Neexistovala právní povinnost věno do manželství přinést, nešlo ani o podmínku platnosti sňatku. Nicméně zřízení věna bylo součástí dobrého tónu, bylo vhodné, žádoucí a obvyklé (nejednalo se jen o majetkové, ale i etické důvody).¹⁰⁴

Bylo možné věno zřídit v případě jak manželství volného, tak přísného, stejně jako v případě *matrimonii iuris gentium*. Věno manželovi poskytovala sama nevěsta, byla-li osobou *sui iuris*, *pater familias* její agnátské rodiny, byla-li osobou *alieni iuris*, či někdo zcela jiný, např. nevěstin dlužník. Pokud jej zřizoval *pater familias*, označovalo se věno jako *dos profectitia*, pokud nevěsta nebo někdo jiný, označovalo se pak jako *dos adventitia*. Zákonný nárok na zřízení věna sice neexistoval ze strany manžela, existoval však ze strany nevěsty, a sice vůči jejímu otci, případně dalším ascendentům na jeho straně (v pozdějším období tato povinnost existovala dokonce i v případě, že žena nebyla v moci otce či jeho ascendentů). Vůči matce tento nárok existoval pouze v závažných či zákonem výslovně stanovených případech.¹⁰⁵

Přestože bylo věno po dobu trvání manželství majetkem muže, materiálně mělo povahu majetku manželky, který byl manželovi ponechán k užívání, neboť neodvolatelně manželovi

¹⁰² WATSON, A. *The law...*, s. 148-149.

¹⁰³ HARAMIA I., *Základy...*, s. 109–112.

¹⁰⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s. 852-853.

¹⁰⁵ HARAMIA I., *Základy...*, s. 133–138.

zůstával pouze hospodářský výtěžek věna.¹⁰⁶ Po skončení manželství totiž muselo být věno zpravidla vráceno, a proto musel manžel o dotální věci pečovat tak, jak by pečoval o své vlastní.¹⁰⁷ Pokud byla žena naživu, připadlo věno jí samotné. Zemřela-li, musel manžel vydat *dotem profectitiam* ženinu otci (či jinému agnátovi, který věno zřídil), *dotem adventitiam* si mohl ponechat. Ve výjimečných případech mohla žena požadovat navrácení věna již během manželství, a sice zanedbával-li muž svou alimentační povinnost či žil-li marnotratně.¹⁰⁸

Existovaly dva způsoby, jak muže k vrácení věna donutit. Sloužila k tomu buď *actio ex stipulatu*, pokud muž předem slíbil, že při skončení manželství vrátí věno jeho zřizovateli (*cautio rei uxoriae*), nebo *actio rei uxoriae*, tedy osobní žaloba věnná. Na důvodech, jež k zániku manželství vedly, a na druhu věna pak záviselo, zda musel muž vrátit věno celé, či si jej mohl ponechat nebo uplatňovat srážky z věna, tzv. *retentiones*. Srážky se uplatňovaly *propter liberos* (kvůli dětem), *propter mores* (kvůli mravům), *propter impensas* (kvůli nákladům), *propter res donatas* (kvůli darům) a *propter res amotas* (kvůli věcem ztraceným).¹⁰⁹

Věno přijímal manžel nebo, byl-li ještě podroben otcovské moci, *pater familias* (tchán nevěsty). Předmětem věna mohly být věci jakéhokoli druhu, věcná práva k cizím věcem, pohledávky nebo i celý majetek. Díky pramenům máme zachovánu stěžejní zásadu manželského majetkového práva, a to skutečnost, že věno nemůže být platně převedeno bez uzavření manželství. Vztah mezi uzavřením manželství a platností předaného věna vyjadřuje následující fragment:¹¹⁰

Dig. 23.3. 3. Ulpianus libro 63 ad edictum

Dotis appellatio nojn refertur ad ea matrimonia, quae consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest. Ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.

Dig. 23.3. 3. Ulpianus v 63. knize komentářů K ediktu

*„Termín věno se nepoužije u těch manželství, která nemohou vzniknout, protože věno ani nemůže existovat bez manželství, takže pokud se nejedná o manželství, nejedná se ani o věno.“*¹¹¹

Římské ženy též nemohly vykonávat veřejné úřady, jak dokládá například Ulpianus: *„Feminae ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotae sunt.“* (Ženy nemohou zastávat

¹⁰⁶ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny...*, s 852 - 877.

¹⁰⁷ STARÁ, Ivana. Několik poznámek k proměnam majetkového práva mezi manžely. In DÁVID, Radovan a kol. *Dny práva 2010, 4 ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno, 2011, s. 13.

¹⁰⁸ HARAMIA I., *Základy...*, s. 133 –138.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ FRIER, Bruce W., MCGINN, Thomas A. J. *A Casebook on the Roman Family Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 72.

¹¹¹ DOSTALÍK, P. *Texty...* s. 29.

žádný občanský nebo veřejný úřad.)¹¹² Pád republiky a vznik císařství však umožnil ctižádostivým ženám, aby svůj vliv uplatňovaly jinou cestou – působením na císaře. Zářným příkladem může být Augustova žena Livie či Claudiovy manželky Messalina a po ní Agrippina mladší. Takový model byl jistě možný i v období republiky, neboť i senátoři, konzulové či praetori měli samozřejmě manželky, které mohly mít na věci svůj názor a skrze své manžely se jej snažily prosazovat, avšak v situaci, kdy byla prakticky veškerá moc soustředěna v rukou jediného člověka, jako tomu bylo za principátu a ještě zjevněji za dominátu, to bylo bezesporu pravděpodobnější. V některých případech byly dokonce císařovny skutečnými spoluvladařkami svého chotě.¹¹³

Postavení ženy v náboženských otázkách

Kult bohyně Vesty má svůj původ již v nejstarších dobách. Vesta byla starým božstvem domácího krbu, symbol posvátnosti a věčnosti rodinných vztahů. Byla uctívána v každém domě a jejím oltářem byl domácí krb. Za vlády krále Numy Pompilia jí bylo zasvěceno samostatné obydlí, ve kterém plál věčný oheň. Tento chrám nebyl volně přístupný, muži do něj nesměli vstoupit vůbec a ženy jen jeden den v roce před svátkem zvaným *Vestalie*, kdy byl obřadně čištěn. Službu této bohyni vykonávaly zvláštní kněžky, jejichž sbor se udržel až do roku 394 n. l.¹¹⁴

V jihovýchodním rohu Fora stála svatyně a klášterní budova těchto kněžek. V této svatyni kněžky strážily posvátný oheň, který měl velmi starý a magický význam. Mohly o něj totiž pečovat výlučně jen neposkvrněné panny. Na tuto funkci byly kladeny velmi přísné požadavky. Vybíráno bylo šest dívek ve věku mezi 6 až 10 lety pocházejících z nejvznešenějších patricijských rodin Říma, jejichž oba rodiče ještě žili. Dále dívky nesměly být emancipovány (ani jejich otec), musely být pod otcovskou mocí, a jak říká Festus, jejich otec navíc nesměl vykonávat nečestné povolání.¹¹⁵

Jejich služba, ke které se zavazovaly, trvala 30 let. Ve službě mohly být ženy nejvýše do 40 let věku a jako jediná kněžská hodnost nebyla doživotní. Po celou dobu trvání služby se kněžky nesměly provdat a samozřejmě ani přijít o panenství. Pokud by se tak stalo, toto provinění vestálek patřilo k nejzávažnějším náboženským proviněním, jež ohrožovala základ harmonického soužití Římanů s bohy. Jak říká Ovidius, trestem pro kněžku bylo zazdění zaživa a její svůdce byl umrskán k smrti. Podle maďarského historika Ürögdi Györgyho, jež se věnoval

¹¹² Viz Ulp. D. 50. 17. 2.; cit. dle BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 357.

¹¹³ BURIAN J., *Řím...*, s. 192 - 196.

¹¹⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. s. 199. (dále jen SKŘEJPEK M., *Ius et...*)

¹¹⁵ Tamtéž, s. 199 – 202; ÜRÖGDI G., *Tak žil...*, s. 56.

při svém výzkumu především antickému Římu, byl tento trest vykonán během celé více než tisícileté historie Říma snad jen desetkrát. Provinění kněžek vždy nespočívalo jen ve ztrátě panenství, k jejich potrestání často stačilo, pokud svým chováním zavdaly podezření z nemravného či nevázaného života nebo pokud nechaly vyhasnout posvátný oheň. Trest v tomto případě byl mírnější, postačovalo často zbičování.¹¹⁶

Představenou kolegia vestálek byla nejstarší z nich (*virgo vestalis maxima*). Kněžky se učily komplikovaným obřadům, vychovávaly své budoucí nástupkyně a pečovaly o věčný oheň. Jeho vyhasnutí bylo totiž považováno za nepříznivé znamení pro celý stát (tzv. *prodigium*). Další jejich úkoly souvisely s domácími pracemi, jež měly symbolický význam pro udržování řádu v římském státě. Tyto kněžky měly stejné postavení ve státním kultu jako hospodyně v domácnosti.¹¹⁷

Za tuto službu byly velmi vážené a požívaly mnoho společenských i právních privilegií. Na veřejnosti je doprovázel jeden liktor, měly vyhrazena čestná sedadla v divadle i při hrách a při slavnostech byly vždy v čele. Přísný Caesarův zákon jim dovoľoval projíždět ve dne městem v kočáře, a pokud je potkal konzul, i tento první úředník Říma jim musel uhnout z cesty. Tradice říká, že když vestálka náhodou zahlédla při projížděce odsouzeného zločince vedeného na popravu, musel být okamžitě propuštěn, neboť sám pohled čisté kněžky viníka očišťoval.¹¹⁸

Rituálním sňatkem dívky, jenž prováděl nejvyšší pontifik, se tato zasvěcovala Vestě a zároveň se zbavovala moci svého otce, nepodléhala tedy již jeho *patria potestas*. Tímto slavnostním obřadem se vestálky dostávaly do postavení plně svéprávných osob (*personae sui iuris*). Odrazem tohoto postavení bylo například právo dědit ze závěti a na rozdíl od ostatních žen nepotřebovaly mít poručníka. Dále také mohly svědčit a pro velkou úctu byly často vyzývány, aby se účastnily pořizování testamentů a uzavírání smluv. Další výsady jim byly přiznány také v oboru práva trestního. Stejně jako tribunové lidu byly i vestálky nedotknutelné (*personae sacrosanctae*), a proto stíhal trest smrti každého, kdo by je urazil. Obydlí vestálek bylo taktéž nedotknutelné, a proto zde byly často ukládány důležité soukromé listiny.¹¹⁹

Konkrétní ustanovení týkající se postavení kněžek bohyně Vesty spadají již do nejstarších dob římského státního zřízení. První je připisováno druhému římskému králi, druhé bylo zařazeno na pátou desku decemvirální kodifikace:

¹¹⁶ SKŘEJPEK M., *Ius et...*, s. 199-202.

¹¹⁷ ÜRÖGDI G., *Tak žil...*, s. 199 – 200.

¹¹⁸ SKŘEJPEK M., *Ius et...*s. 200–201.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 201.

Plut. Numa 10: Magnos (Vestalibus) dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum matrum trium liberorum.

Plut. Numa 10: „(vestálkám) přiřkl velké pocty, mezi nimi právo pořádit závěť za života otce a ostatní záležitosti spravovat bez souhlasu poručníka stejně jako matky tří dětí.“¹²⁰

V 1, Gaius I. 144,145.: Veteres ... voluerunt feminas, etimasi perfectae aetatis sint, in tutela esse; ... exceptis virginibus Vestalibus, quas ... liberas esse voluerunt; itaque etiam lege XII tabularum cautum est.

Gaius I. 144,145: „Předkové ... rozhodli, že ženy, i kdyby byly dospělé, mají být pod poručenstvím; ... vyjma Vestiny panny, které ... chtěli mít svobodné; tak je také stanoveno zákonem XII desek.“¹²¹

Obě tato ustanovení pojí společné znaky. Za prvé, týkají se úzké skupiny žen – kněžek, vestálek a za druhé, což je velmi důležité, jsou důkazem zcela výjimečné právní úpravy postavení žen ve starověkém Římě. Z těchto norem můžeme vyložit, že vestálky mají postavení osob *sui iuris* a že nespádají pod obecnou povinnost žít pod příkazy poručníka. Dále tato ustanovení nepřímou říkají, že všechny ostatní ženy poručníka potřebují.¹²²

K postavení prostitutek v době římského císařství

V kontextu světové historie je císařský Řím zvláštní, svébytnou, takřka paradoxní kreací. Největší ze všech zvláštností římského císařství bylo, že polovina obyvatel města se skládala ze svobodných, ale chudých a nevzdělaných obyvatel nižších tříd, kteří neměli práci. Sexuální morálka byla u nich stejně uvolněná jako u patricijů. V císařské době vzkvétal volný sex a prostituce ve stejné míře jako cirk a souboje gladiátorů, jimž se město vedle sexu věnovalo.¹²³

Výrazem *meretrix* (žena, která vydělává peníze) byly označovány ženy, které si vydělávaly na živobytí provozováním sexu. Tyto ženy žily klidným životem až do večera, do merendy. Tehdy začínaly svou noční práci. Obyčejně byly registrovány ve veřejné kartotéce prostitutek, platily daně a snažily se co nejlépe vycházet s úřady.¹²⁴

Vedle ženské prostituce byla zcela běžná i prostituce mužská. Znamé jsou homosexuální vztahy Caesarovy, Caligulovy, Neronovy i Commodovy.

I za císařských dob měla prostituce náboženský nádech. Řím byl už po dlouhá staletí pod vlivem východních náboženských kultů a v římských chrámech byly uctívány řecká bohyně

¹²⁰ Překlad: SKŘEJPEK, M., *Postavení...*, s. 51–61.

¹²¹ Překlad: tamtéž.

¹²² Tamtéž, s. 53.

¹²³ RINGDALL, Nils J. *Nejtěžší povolání světa. Kapitoly z dějin prostituce*. Brno: Doplněk, 2000, s. 92. (dále jen RINGDALL, N. *Nejtěžší...*)

¹²⁴ Tamtéž, s. 93.

Démétér, frýžská Kybelé, egyptské Isis nebo kartaginská Aštarta. Kněžkám bylo povoleno, aby se věnovaly prostituci.

Nad římským pouličním životem dohlíželi *edilové*, veřejní cenzoři. Měli na starost dozor nad veřejnými oslavami a dodávkami vody. Císař Caligula jim uložil novou zodpovědnost, dohlížet na dodržování zákonem stanovené otevírací doby v nevěstincích od tří odpoledne do východu slunce následujícího dne.¹²⁵

2.2. Trestání cizoložství

Cizoložství jako zločin se v nejstarších dobách římského práva týkalo pouze mimomanželského pohlavního styku vdaných žen. Vzhledem k patriarchálnímu systému staré římské společnosti je to pochopitelné – žena byla strážkyní rodinného krbu a vychovatelkou mužových dětí. Mělo být zabráněno tomu, aby se do mužova domu rodily cizí děti.¹²⁶

Podle starých romulovských předpisů bylo možné trestat cizoložství smrtí. Manžel o trestu rozhodoval spolu s příbuznými na rodinné radě. Trest pro cizoložství se ve stejných zákonech objevuje ještě jednou, a to ve formě vyhnání ženy manželem. Žena mohla být vyhnána – (zapuzena – *repudium*) jen ze zákonem stanovených důvodů: pro případ, že by muž toto omezení porušil, stíhala sankce jeho, a to v citelné materiální podobě: část jeho majetku připadla manželce, část bohyni Cereře.¹²⁷

Pokud sledujeme tresty uváděné v romulské legislativě za spáchání cizoložství, pak docházíme k závěru, že manžel měl možnost vybrat si, zda ženu potrestá, a také jakým způsobem ji potrestá (viz text ... manželovi dovoluje, aby ženu vyhnal... tj. nepřikazuje mu ženu takto potrestat).¹²⁸

Těžko posoudit, zda (a nakolik) se cizoložství před platností Augustova zákona opravdu trestalo podle obyčejového práva. Trestalo se ale určitě, a to alespoň částečně i veřejně – právě z pokut vybraných od cizoložných žen byl již v roce 295 před Kristem postaven chrám bohyni Venus.¹²⁹

Z hlediska čistě soukromých důsledků manželství je zajímavé, že ač povinnosti ženy bylo zachovávat v manželství sexuální věrnost, muž takovou povinnost neměl. Časem však i muži o tuto volnost přišli – připravila je o ni až katolická církev.¹³⁰

¹²⁵ RINGDALL, N. *Nejtěžší...*, s. 95.

¹²⁶ SCHELLE, K., TAUCHEN, J. a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., s. 21–22. (dále jen SCHELLE K., *Sexuální...*)

¹²⁷ SKŘEJPEK, M. Texty královských zákonů i jejich překlady do češtiny. In *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. Praha : Lexis Nexis, 2004, s. 13.

¹²⁸ Tamtéž, s. 13.

¹²⁹ SKŘEJPEK, M. *Ius et...*, s. 153.

¹³⁰ BURDICK, W. L. *The principles of Roman law and their relation to modern world*. Rochester : Lawyers Co-operative Pub., 1938, s. 215.

2.3. Právní úprava po vydání *Lex Iulia de adulteriis coercendis*

Základní právní úprava cizoložství, jak byla převzata do justiniánského práva, vznikla v rámci Augustova zákonodárství na podporu rodiny, a to zákonem *lex Iulia de adulteriis coercendis* vydaného roku 18 př. n. l.¹³¹

Toto období konce těžké společenské krize bylo charakterizováno snahou o obnovení starých římských hodnot, které se však v mravně rozložené společnosti nepodařilo obnovit zevnitř, vyžadovalo dodržování zákonem. Co bylo dříve svěřeno soukromému rozhodování manželů, nyní přebírá do svých rukou stát. Má se tím posílit morálka a autorita rodiny.¹³²

Zákon se nevztahoval pouze na *adulterium*. Vedle tohoto deliktu mohlo být trestně stíháno též *stuprum* a *lenocinium*.¹³³ Neprovdaná žena, která obcovala s mužem, jenž není jejím manželem, se dopouští *stupra*. *Stuprum* můžeme charakterizovat buď jako smilstvo, zneuctění, nebo jako tzv. prznění.¹³⁴

Lenocinium neboli kuplířství¹³⁵ se dopustil manžel mimo jiné i tehdy, jestliže se nerozvedl se ženou, která se dopustila *adulteria*.¹³⁶

2.3.1. Trestání *adulteria*

„Trestný čin kuplířství se ocitl v Juliově zákoně o stíhání cizoložství jako trest manžela, jenž těží prospěch z cizoložství své manželky, a rovněž pro případ, kdy se manžel s manželkou přistiženou při cizoložství nerozvede.

Ostatně, kdo umožní manželce spáchat tento zločin, zaslouží, aby jeho manželství bylo v opovržení. Toto pošpinění neškodí, není-li trest za cizoložství uložen.

Kdokoliv prohlašuje, že spáchal cizoložství za přispění manžela, přeje si ve skutečnosti ospravedlnit svůj zločin. Tato námitka se mu nepovolí. Proto žalovaný nebude vyslyšen, chtěl-li by se vyvinit označením manžela za kuplíře, pokud již na něho [cizoložníka] byla podána žaloba.

Jestliže se manžel pokusí stíhat svou manželku v trestním procesu, znemožní mu obvinění z toho, že působil jako její pasák, vznesení obvinění? Myslím, že ne. Takový skutek činí manžela vinným, neosvobozuje ale manželku.

¹³¹ SKŘEJPEK M., *Římské...*, s. 44.

¹³² VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve. Vývoj manželského práva od najstarších čias do Justiniána*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2001, s. 102.

¹³³ BARTOŠEK, M., *Encyklopedie...*, s. 164.

¹³⁴ Veřejný delikt pohlavního styku muže s neprovdanou ženou vyššího společenského postavení. Tamtéž, s. 260.

¹³⁵ Tamtéž, s. 154.

¹³⁶ D 48.5.2.2.

*Jestliže k obžalobě cizoložné ženy přistoupí manžel i otec ženy zároveň, vystane otázka, kterému z nich by prétor měl dát přednost. Zdá se lepší, aby přednost měl manžel, neboť se dá očekávat, že bude žalovat ve větším hněvu a roztrpčenosti. Tento názor je natolik správný, že by se mělo stejně postupovat i poté, co otec manžela u prétora předstihl a sepsal již žalobu, pokud své zpoždění manžel nezavinil a je připraven vznést žalobu, předložit důkazy a se zápallem vést při, aby věc mohla být snadněji prokázána před soudci.*¹³⁷

Ulpian v 2. knize O cizoložství: *„Jestliže otec neprokáže bezectnost manžela nebo spolčení s manželkou, jež by znamenalo, že manžel manželku ve skutečnosti nechce obvinít, musí otec ustoupit [v právu žalovat] manželovi [cizoložné ženy].*¹³⁸

D 48. 5. 1. Ulpian v 8. knize svých Disputací: *„Po manželovi a otci právo vznést obvinění svědčí dalším občanům. Nepodal-li žalobu manžel nebo otec do šedesáti dnů, další občané mají pro podání žaloby čtyři měsíce.*¹³⁹

D 48. 5. 6. Papinian v první knize O cizoložství: *„Juliusův zákon se uplatní pouze na svobodné osoby, jež byly obětí zločinu cizoložství nebo zneuctění [stuprum – sexuální styk s neprovdanou ženou z vyšší společnosti]. Za východisko u otrokyň snadno poslouží žaloba dle Akviliova zákona [o náhradě škody], žaloba z injurie, a prétor rovněž neodmítne žalobu za [mravní] zkažení otroka. Pachatel tohoto zločinu tedy neunikne díky vícerym žalobám.*

V zákoně se proměnlivě nesprávně označuje stejný zločin pojmy zneuctění a cizoložství. Cizoložství lze spáchat pouze s vdanou ženou. Tento pojem byl přijat v souvislosti s dítětem zplozeným jiným mužem než manželem. Zneuctění [stuprum], jež Řekové nazývají „φυοπάω“, se páchá s pannou nebo vdovou.

*Tento zákon nerozlišuje mezi synem pod otcovou mocí, jenž je manželem, a synem svéprávným [sui iuris]. Božský [císař] Hadrián vyložilv reskriptu adresovaném Rosianu Geminovi, že i bez souhlasu svého otce může syn pod otcovskou mocí vznést obvinění podle tohoto zákona.*¹⁴⁰

Soukromá část trestání cizoložství byla díky zákonu *lex Iulia de adulteriis coercendis* rozšířena o veřejný dosah – pachatelé měli být obžalováni ve veřejném trestní řízení a o trestu nadále rozhodovaly státní orgány.

Manžel nebo otec cizoložící ženy měli stanovenou šedesátidenní lhůtu k podání této žaloby. Jestliže manžel podal žalobu první, došlo k zastavení běhu šedesáti denní lhůty ve

¹³⁷ D 48.5.2.2. Překlad: BUBELOVÁ, Kamila, LÁDR, Ivan: *Texty ke studiu římského trestního práva*. Část sedmá: Cizoložství, s. 21. Dostupné na: < http://old.pf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PF-katedry/teorie-prava/Texty_RPT_Bubelova.pdf > [cit. 10. prosince 2017]. (dále jen BUBELOVÁ, K. *Texty...*)

¹³⁸ D 48.5.3. Překlad: Tamtéž, s. 23.

¹³⁹ D 48.5.1. Překlad: Tamtéž.

¹⁴⁰ D 48.5.1.D. 48.5.6. Překlad: Tamtéž, s. 23-24.

prospěch otce. Pokud by tedy manžel vzal žalobu zpět nebo s žalobou neuspěl, mohl ji podat otec v průběhu zbytku lhůty.¹⁴¹ Po marném uplynutí této lhůty se žaloba stávala veřejnou a mohl ji podat kterýkoliv římský občan ve lhůtě čtyř měsíců.

Šedesáti denní lhůta ovšem běžela až od rozvodu (jestliže žena byla vdovou, běžela lhůta již ode dne, kdy se *adulteria* dopustila).¹⁴² Dokud manželství nebylo rozvedeno, nebylo možné podat žalobu proti manželce. „*Když jsem chtěl obvinít z cizoložství ženu, která po té, co se dopustila cizoložství, zůstala v manželském svazku, byla má pozice rozporována. Ptám se, zda byl tento názor správný. Odpověď zní: Nesmíš zapomínat na skutečnost, že tak dlouho jak trvá manželství, které existovalo v době, kdy bylo cizoložství spácháno, nemůže být žena stíhána, a v průběhu této doby nemůže být obžalován ani cizoložník.*“¹⁴³

Další osobou, která mohla vznést obvinění z trestného činu cizoložství, byl tchán:

D 48. 5. 11. 3.: „*Tchán sepsal před správcem kolonie písemnou žalobu, v níž obvinil svou snachu z cizoložství a pak dal přednost stáhnutí žaloby za získání jejího věna. Vzniká otázka, zda byl tento postup přípustný. Odpověď zní, že se jedná o velmi nečestný případ [hanebnou osobu], když poté, co vznesl obvinění proti své snaše, se rozhodl je stáhnout a spokojit se se ziskem spočívajícím v jejím věnu, protože k zániku manželství došlo vinou ženy. Proto není nespravedlivé, když bude zamítnuta žaloba toho, kdo se nestyděl upřednostnit prospěch z věna před pomstou za zneuctění svého domu.*“¹⁴⁴

Trestný čin *adulteria* nebyl ovšem omezen pouze na cizoložnou ženu. Stíhat bylo možné i muže, který měl sexuální styk s vdanou ženou - cizoložníka.

„*Je zřejmé, že každý, kdo je vinen ze spáchání adulteria, může být trestně stíhán během pěti let od doby, kdy byl čin spáchán, i kdyby žena již měla být mrtvá.*“¹⁴⁵

Dle Ulpiniana běžela pětiletá lhůta k podání žaloby od spáchání deliktu *adulteria* a vztahovala na všechna nařčení z deliktů trestných dle *lex Iulia*, ať již byl delikt spáchán mužem nebo ženou.¹⁴⁶ Jestliže tato lhůta uběhla, nebylo možné proti osobě, která se dopustila deliktu vznést obvinění a tato osoba tedy nemohla být za případný delikt ani potrestána. Jestliže tedy nedošlo v průběhu pěti let od spáchání *adulteria* k rozvodu, neměl již manžel ani otec právo podat žalobu ve lhůtě šedesáti dní od rozvodu.¹⁴⁷

¹⁴¹ D 48.5.4.pr.

¹⁴² D 48.5.29.6

¹⁴³ D 48.5.11.10. Překlad: KUPKOVÁ, Kamila. *Sexuální trestné činy v římském právu*. 2013. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra teorie práva a právních dějin. Vedoucí práce Kamila Bubelová, s. 24.

¹⁴⁴ D. 48.5.11.3. Překlad: BUBELOVÁ, K. *Texty...*, s. 25.

¹⁴⁵ D 48.5.11.4. Autorem překladu je autorka textu diplomové práce, která čerpala z anglického překladu Digest in SCOTT, S. *Digesta...*

¹⁴⁶ D 48.5.29.6., D 48.5.29.7.

¹⁴⁷ D 48.5.29.5.

Zákon zostrčil trestnost i pro druhého pachatele, a to cizoložícího muže. Manželka však mohla být stíhána i za cizoložství s mužem neznámým, pokud se u ní v domě našly různé dary a peníze pocházející od neznámého zdroje, nebo zamilované dopisy, jejichž pisatele nebylo možno určit. Na druhou stranu, pokud manžel sám osnoval úklady, aby ženu mohl obvinít, tj. poskytl jí cizího muže za účelem, aby ji očernil a mohl přistihnout při cizoložství, je sám vinen cizoložstvím podle usnesení senátu, které v té věci bylo přijato.¹⁴⁸

Dosah zákona byl nadále rozšiřován některými usneseními senátu, a to např. na muže, který uzavřel nedovolené manželství (např. poručník s poručenkou), nebyl tedy právoplatně ženatý a s onou dívkou páchal cizoložství. Stejně tak poručník nebo opatrovník, který se oženil s poručenkou mladší 26 let, která mu nebyla otcem zasnoubena, jemu určena nebo zaslíbena v závěti.¹⁴⁹

Soužití v konkubinátu

Lex Iulia de adulteriis coercendis zakazoval ženám z vyšších společenských vrstev (*feminae honestae*) soužití v konkubinátu a takové počínání označil za *adulterium* či *stuprum*, postihované majetkovými tresty. Faktem však je, že díky Augustově reformě rodinného práva, v jejímž důsledku bylo zakázáno uzavírat sňatek obzvláště mezi osobami, mezi nimiž existovaly výrazné společenské rozdíly, se konkubinát značně rozšířil, neboť představoval jedinou možnost, jak mohli takoví lidé žít spolu.¹⁵⁰

Své konkubíny měli dokonce i někteří císaři, např. Vespasianus.¹⁵¹ Nebyl to sám konkubinát, který byl trestný, z čehož je zřejmé, že cílem zákonodárce zde bylo uchovat tento „institut“ pro ty, kdo z nějakých důvodů nemohli uzavřít *matrimonium iustum* (což bylo důležité zejména pro vojáky, kteří po dobu výkonu služby nesměli manželství uzavírat). Pokud žil v konkubinátu ženatý muž, z právního hlediska v tom nebyl spatřován žádný problém, i když v některých partikulárních případech mohlo být darování zakázáno – císař Caracalla např. zakázal darování od vojáka jeho konkubíně (naopak to však bylo možné). Až za vlády křesťanských císařů se stal konkubinát monogamním a vylučoval uzavření manželství, stejně jako manželství vylučovalo konkubinát.¹⁵²

Konkubinát sloužil jako prostředek, kterým bylo možné se vyhnout právním následkům manželství, zejména v dědickém právu, a za vlády císaře Augusta se používal též v případech, kdy nebylo možné manželství uzavřít pro některou z jím ze zákona stanovených překážek.

¹⁴⁸ Podrobněji viz KUPKOVÁ, K. *Sexuální trestné činy v římském právu*. Diplomová práce. Olomouc, PF Univerzity Palackého v Olomouci, 2013, s. 14 -38.

¹⁴⁹ D 48. 5. 7. Překlad: BUBELOVÁ, K. *Texty...*, s.24.

¹⁵⁰ NICHOLAS, B. *An introduction to Roman law*. Oxford : Clarendon Press, 1962, s. 84.

¹⁵¹ BORKOWSKI, A., DU PLESSIS, P. *Textbook on Roman law*. Oxford : Oxford University Press, 2005, s. 135

¹⁵² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie...*, s. 70.

Omezení, která ustanovil císař Augustus, se dotýkala například sňatků senátorů (a jejich synů a vnuků) s propuštěnkami. A tak se není co divit, že v období vlády tohoto císaře rapidně vzrostl počet konkubinátů respektovaných, vysoce postavených mužů, což vedlo až k diskusi nad právním postavením konkubín.

V období republiky byl konkubinát považován za něco nečestného a byl společensky zavrhován. Od té doby ale prošel značným vývojem. Oddělil se od forem cizoložství a přestal být trestán *infámií*. Za doby klasické nebylo vyloučeno, aby muž měl vedle manželky také konkubínu nebo několik konkubín zároveň.¹⁵³

Císař Konstantin následně svými konstitucemi zavedl monogamii v materiálním smyslu a zakázal mít vedle manželky ještě konkubínu. Velice přísně upravoval i majetkové poměry mezi mužem, konkubínou a jejich nemanželskými dětmi. Veškerý majetek, který by od otce obdržely, ať už přímo či prostřednictvím třetí osoby, měl připadnout jeho zákonným potomkům a nebylo-li jich, ani sourozenců či rodičů, tento majetek měl končit ve státní pokladně.¹⁵⁴

2.3.2. Právo zabít cizoložníky

Významná změna v trestání cizoložství od Juliova zákona spočívá také v tom, že manžel byl zbaven dosud zvykové možnosti msty a zabití manželky a trestat dceru smrtí nesměl už ani otec. Ten však mohl být liberován, pokud dceru přistihl při cizoložství v domě svém nebo v domě svého zetě a zabil v oprávněném rozrušení oba cizoložníky.¹⁵⁵

Manžel směl zabít muže, kterého přistihl při páchání *adulteria* s vlastní manželkou, ale pouze za zákonem přesně určených podmínek (viz dále).

D 48. 5. 20. – 22. Papinián v první knize O cizoložství: „*Jen otec rodiny disponuje právem zabít muže, jenž spáchal cizoložství s dcerou, která je v jeho moci. Proto žádný jiný příslušník rodiny nemůže po právu učinit totéž, ani syn pod otcovskou mocí, který sám má dceru, tak nemůže učinit.*

Může tudíž nastat situace, že ani otec, ani děd nemohou zabít cizoložníka. To není nemožné, protože kdo nemá moc nad sebou, nemůže ji mít nad někým jiným.

Tento zákon nečiní rozdíl mezi biologickým a adoptivním otcem.“¹⁵⁶

D 48. 5. 22. 4. „*A proto otec, ne manžel, má právo zabít ženu a každého cizoložníka. Obecným důvodem tohoto pravidla je, že otcovy city berou ohled k zájmům dětí, ale vášně a výbušnost manžela, jenž se rozhoduje zbrkle, musejí být potlačeny.*“¹⁵⁷

¹⁵³ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Rímske právo*. 4., preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 172.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 73.

¹⁵⁵ Otcem se zde míní *pater familias*. Viz D 48. 5. 20. „*Žádný jiný příslušník rodiny nemůže učinit poprávu totéž, ani syn pod otcovskou mocí, který sám má dceru, tak učinit nemůže.*“ Viz BUBELOVÁ, Kamila. Cizoložství a kořistění z prostituce jiného (římskoprávní pohled). SCHELLE K., *Sexuální...*, s. 23.

¹⁵⁶ D 48.5.20.-22. Překlad: BUBELOVÁ, K. *Texty...*, s. 26.

¹⁵⁷ D 48.5.22.4. Předklad: Tamtéž, s. 27.

D 48. 5. 23. 4. „Kde zákon praví „Smí svou dceru zabít okamžitě“, musíme tato slova chápat tak, že po zabití cizoložníka se nemůže rozhodnout zabít dceru v dalších dnech. Naopak musí je zabít jedním úderem a jedním útokem v jednom záchvatu rozhořčení vůči oběma. Když se ale dcera bez otcova přispění dá na útěk, zatímco otec zabije cizoložníka, a otec ji po několika hodinách dostihne a zabije, poté co ji pronásledoval, má se za to, že ji zabil okamžitě.“¹⁵⁸

D 48. 5. 25. Macer v první knize *O veřejných řízeních*: „Manžel rovněž může zabít muže, který se dopouští cizoložství s jeho manželkou, ne však kohokoliv bez rozdílu jako otec. Zákon stanoví, že manžel může zabít cizoložníka, když jej přistihne ve svém vlastním domě, ale ne, když jej přistihne v domě svého tchána. Rovněž tak nemůže zabít muže, jenž se dopustil kuplířství nebo vykonával zaměstnání herce, tanečníka, zpěváka nebo byl odsouzen veřejným soudem a zahlazením mu nebyla navrácena jeho občanská práva a ani propuštěnce svého, manželky, otce nebo matky, syna nebo dcery kohokoliv z nich, přičemž nehraje roli, zda patřil výlučně některé z výše uvedených osob či byl povinen k úsluhám dvěma pánům. To samé se vztahuje na otroka.“¹⁵⁹

D 48. 5. 39. 8. „Císař Marcus Antoninus a jeho syn Commodus určili v reskriptu, že manžel dohnáný nápirem hlubokého žalu k zabití manželky přistižené při cizoložství neobdrží trest určený vrahům dle Corneliova zákona. Je tomu tak proto, že božský [císař] Pius se v reskriptu adresovaném Appolloniovi vyslovil takto: „Kdokoli nepopírá, že zabil manželku přistiženou při cizoložství, může se vyhnout popravě, neboť udržet na uzdě oprávněné rozhořčení je obtížné. Protože ale překročil meze oprávněné pomsty, musí být potrestán. Proto přísluší-li manžel k nižším společenským vrstvám, dostatečné bude odsouzení k doživotním nuceným pracím, patří-li k vyšším společenským vrstvám, bude odsouzen do vyhnanství na ostrov.“¹⁶⁰

Jak se postupovalo, pokud manžel zabil manželku, kterou přistihl při cizoložství?

Stávalo se v praxi dosti často, že rozlícený muž, který přistihl manželku in flagranti při cizoložství, použil násilí a někdy ji i zabil. Pro tyto případy bylo stanoveno, že pokud muž nepopírá, že to učinil, může se vyhnout trestu smrti (za vraždu), protože mu napomáhá polehčující okolnost, kterou je emoční nával (pramen říká: „...neboť udržet na uzdě oprávněné rozhořčení je obtížné.“¹⁶¹). Zákon však praví, že protože manžel překročil meze oprávněné pomsty, musí být potrestán. V tomto bodě se tresty lišily podle společenského postavení –

¹⁵⁸ D 48.5.23.4. Předklad: Tamtéž.

¹⁵⁹ D 48. 5. 20. – 22., D 48. 5. 22. 4., D 48. 5. 23. 4., D 48. 5. 25. Překlad: BUBELOVÁ, K., *Texty...*, s. 27.

¹⁶⁰ D 48. 5. 39. 8. Překlad: Tamtéž, s. 29.

¹⁶¹ D 48. 5. 39. 8. Překlad: BUBELOVÁ, K., *Texty...*, s. 29.

humiliores byli odsouzeni k doživotním nuceným pracím, *honestiores* (privilegovaní občané) k vyhnanství na ostrov.¹⁶²

2.3.3. Tresty za *adulterium* dle *Lex Iulia de adulteriis coercendis*

Lex Iulia de adulteriis coecendis popisoval několik trestů, které bylo možno cizoložníkům uložit. Nejzávažnějším trestem bylo *relegatio*, neboli vyhnanství a ztráta majetku. Pro muže znamenal tento trest ztrátu poloviny jeho majetku, pro ženu pak třetinu jejího majetku a zároveň polovinu jejího věna.¹⁶³

Cizoložící muž navíc ztratil právo stát se vojákem a v případě, že v době spáchání cizoložství vojákem byl, znamenalo to pro něj propuštění ze služby.¹⁶⁴

Modestinus též uvádí, že žena obviněná z *adulteria* nesměla uzavřít nové manželství, dokud byl její bývalý, podvedený manžel stále na živu.¹⁶⁵

Dalším trestem byl nucený rozvod. Manžel se musel se ženou rozvést a nově jim vznikala překážka uzavření manželství, tj. ani odpuštění manžela nezbavovalo povinnosti manželství ukončit. Pokud by se manžel se svou ženou nerozvedl, byl by obviněn za spáchání kuplířství.¹⁶⁶

Vedle těchto trestů nastával při spáchání cizoložství též další nepříjemný důsledek v podobě *infamie* (nečestnost, faktický stav špatné pověsti s právními důsledky), která sice nebyla samostatným trestem (neukládala se rozsudkem), ale následovala jako faktický důsledek odsouzení. Z tohoto důvodu nesměli odsouzení z cizoložství svědčit u soudu, ani se stát svědky pro potřeby sepsání poslední vůle.¹⁶⁷

Další příklad z římské praxe se týkal trestu za cizoložství, kterého se dopustil syn *patera familias*, když byl usvědčen z cizoložství s macechou.

Božský Hadrián ustanovil, že když *pater familias* usmrtil při lovu svého syna, který spáchal cizoložství se svou macechou, má být *pater familias* podle této konstituce deportován na ostrov (do vyhnanství), neboť využil svého práva spíše jako lupič než jako otec, neboť otcovská moc se zakládá na náklonnosti, nespočívá v krutosti.

Je nepochybné, že otec svůj oprávněný hněv na syna za to, že spáchal cizoložství se svou macechou, tedy otcovou ženou, řešil trestem právně nepřiměřeným. Z popisu případu je možno tušit, že otec se snad snažil předstírat nehodu, neúmyslné zabití. Chtěl se tak patrně

¹⁶² BUBELOVÁ, Kamila. Cizoložství a kořistnění z prostituce jiného (římskoprávní pohled). In SCHELLE K., *Sexuální...*, s. 24.

¹⁶³ ÜRÖGDI G., *Tak žil...*, s. 107.

¹⁶⁴ D 49.16.4.7., D 3.2.2.3.

¹⁶⁵ D 23.2.26.

¹⁶⁶ BUBELOVÁ, Kamila. Cizoložství a kořistnění z prostituce jiného (římskoprávní pohled). In SCHELLE K., *Sexuální...*, s. 24.

¹⁶⁷ D 22.5.14.

vyhnout odpovědnosti za vraždu svého syna. Není však vyloučeno ani to, že otec mohl syna s macechou přistihnout in flagranti právě v lese na onom honu. To by vysvětlovalo shovívavost, s jakou byl případ posouzen. Přesto však šlo o hrubé zneužití otcovské moci.¹⁶⁸

¹⁶⁸ SKŘEJPEK, Michal. Zneužití otcovské moci. In *Rímska rodina v sociálních a právných vztáhoch*. Bratislava: Eurokódex, 2007, s. 36 - 40.

3. Vývoj adulteria v moderním právu

Jak se vyvíjel právní pohled na cizoložství v 19. a 20. století v našich zemích? Zatímco ještě podle tereziánského zákoníku z roku 1768 bylo *adulterium* zařazováno do skupiny nejtěžších zločinů a za jeho spáchání bylo dokonce možné uložit trest smrti, v 19. století se situace začala postupně měnit.¹⁶⁹

V našich zemích se cizoložství považovalo za přestupek proti mravnosti, nikoliv však trestný čin, na nějž by bylo možné uplatňovat právní postih. Trestní zákoník císaře Františka II. nazvaný *O zločinech a těžkých policejních přestupcích*, který byl účinný od 1. ledna 1804 pro všechny německé dědické země rakouské monarchie, již cizoložství neoznačoval jako zločin, takže trest nepodléhal veřejné inkvizici a byl určen na základě soukromé žaloby postiženého manžela. Tento zákoník definoval cizoložství jako „*těžký policejní přestupek proti veřejné mravnosti*“. Cizoložství bylo zařazeno konkrétně do skupiny „smilstev“, mezi smilstvo příbuzných, svedení, zmrhání pod slibem manželství, vstoupení do svazku manželského protiprávně bez souhlasu vrchnosti, obchodování s vlastním tělem, kuplířství a přechovávání za příčinu smilstva.¹⁷⁰

Podle paragrafu 247 byl nevěrníkovi udělován trest vězení až na 6 měsíců bez ohledu na to, zda došlo k cizoložství mezi ženatým mužem a vdanou ženou nebo ženatým mužem a svobodnou ženou či svobodným mužem a vdanou ženou. Pro ženu mohl být udělen přísnější trest v případě cizoložství, z něhož by vzešlo narození dítěte.

§ 248 tohoto zákoníku předepisuje nutnost, aby poškozený manžel podal žalobu na potrestání, a výslovně zakazuje řešit potrestání cizoložství z úřední povinnosti. Uražený manžel své právo ztrácel, pokud toto provinění výslovně odpustil nebo nepodal žalobu ve lhůtě stanovené v tomto ustanovení:

*„Cizoložství však nikdy mocí úřadu, nýbrž jen toliko na požádání strany uražené k prohledávání potaženo a trestáno býti může. I ta sama, odpustila-li vejslovné uražení si v známost přišlé, aneb prohlídla-li v mlčečky tím, že od času toho, jak si to v známost přišlo, přes šest neděl strany toho žaloby nevedla, k požádání práva takového nemá.“*¹⁷¹

Z těchto ustanovení vyplývá, že se delikt cizoložství jako mravnostní záležitost přesouvá spíše do oblasti soukromé sféry. V zákoníku je uvedeno, že mnohé přestupky proti mravnosti se stávají přestupky až v tom případě, jsou-li nahlášeny zainteresovaným orgánům. Jinak zůstávají záležitostmi samotných manželů.

¹⁶⁹ BREZINA, Peter, LOJEK, Antonín. *Delikt cizoložství v proměnách času*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 93. (dále jen BREZINA, P. *Delikt...*)

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ ADAMOVÁ, Karolina, SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 345. (dále jen ADAMOVÁ, K. *Prameny...*)

Podobné principy byly přeneseny do zákona *O zločinech, přečinech a přestupcích* č. 117/1852 ř. z. Podle ustanovení § 502 tohoto zákona se cizoložství považuje za pouhý přestupek. Zákon v tomto případě nerozlišuje, zda jde o osobu svobodnou či provdanou, a v obou případech uděluje trest vězení. Je zde zakotveno i přísnější potrestání pro ženu, která by po tomto provinění porodila dítě a zavraždila by tak pochybnost o jeho původu:

„Osoba oddaná, která se dopouští cizoložství, jakož i osoba neoddaná, s kterou se cizoložství spáchá, vinna jest přestupkem a potrestána býti má vězením od jednoho až do šesti měsíců, žena však potrestati přísněji se má tehda, když za příčinou spáchaného cizoložství vzejíti může pochybnost, zdali dítě, které potom na svět přijde, je manželské.“¹⁷²

Další spojitost s uvedeným zákoníkem spočívala v tom, že dle § 503 nemohl prokurátor cizoložství stíhat *ex offio*, uražený manžel mohl pouze podat ve stanovené lhůtě žalobu:

„Cizoložství však nemůže se nikdy, vyjmajíc případ, obsažený v § 510, vyšetřovati a trestati z povinnosti úřadu, nýbrž toliko žádosti strany uražené. Avšak ani ta více práva toho žádati nemá, když urážku, o níž se dověděla, výslovně odpustila, anebo když od té doby, co o ní nabyla vědomosti, po šest neděl proto nežalovala. I také trest již vyřknutý mívá, jakmile strana uražená se pronese, že s viníkem chce zase žíti.“¹⁷³

Uvedená výjimka se týká provozování prostituce, tedy pokud jeden z manželů cizoloží „živnostensky“ a druhý přesto nežaluje. Je-li přitom prostitutka provdána, považuje se to za přitěžující okolnost.¹⁷⁴

Pro oblast civilního práva byl nejvýznamnější kodifikací *Všeobecný občanský zákoník* (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB) z roku 1811, v němž se pojem cizoložství objevuje v několika ustanoveních.

Podle ustanovení § 67 nemohlo být uzavřeno manželství „mezi dvěma osobami, které se spolu dopustily cizoložství“¹⁷⁵.

V ustanovení § 68 pak bylo stanoveno: „...když dvě osoby, třeba se cizoložství nedopustily, si slíbily, že se vezmou, a když i jen jedna z nich, aby úmyslu toho dosáhly, strojila úklady proti životu manžela, jenž jejich manželství překážel; nemůže mezi týmiž býti uzavřeno platné manželství ani tehdy, když vražda skutečně nebyla provedena.“¹⁷⁶

Ustanovení § 67 bylo u nás zrušeno v roce 1919 zákonem č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce

¹⁷² Zákon č. 117/1852 Ř.z., ve znění účinném ke dni 1. září 1952.

¹⁷³ ADAMOVÁ, K. *Prameny...*, s. 346.

¹⁷⁴ VESELÝ, F. X. *Všeobecný slovník právní. Díl první*. Praha, 1896 (reprint původního díla Praha: Wolters Kluver, 2009). (dále jen VESELÝ, F. *Všeobecný...*)

¹⁷⁵ Zákon č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, ve znění účinném ke dni 1. ledna 1812.

¹⁷⁶ VESELÝ, F. *Všeobecný...*

a o překážkách manželství. Dle § 13 tohoto zákona bylo možné žádat o rozlukou manželství z taxativně stanovených důvodů (mimo jiné i z důvodu cizoložství) bez ohledu na náboženské vyznání.¹⁷⁷

Ustanovení § 109 ABGB stanovilo cizoložství jako jeden z důležitých důvodů, na základě kterého mohl být přiznán rozvod. Zákoník z roku 1811 stanovil pro zánik manželství následující možnosti, které se však lišily podle vyznání manželů. Manželství mohlo být prohlášeno buď za neplatné, nebo mohlo být zrušeno rozlukou, smrtí jednoho z manželů nebo jeho prohlášením za mrtvého. Avšak rozluka byla až do roku 1919 pro katolíky zakázána (viz výše). Právo jim povolovalo pouze rozvod od stolu a lože, což v praxi znamenalo, že manželé spolu nemuseli v praxi žít, ale právně k zániku manželství nedošlo. Rozloučení mohli být jen nekatolíci. U Židů byla důvodem pro zánik manželství vůle manžela, cizoložství manželky nebo vzájemná dohoda – cizoložství manžela podvedené židovské manželce právo na rozlukou manželství nedávalo. Evangelíci mohli být rozloučení z důvodu cizoložství, z důvodu odsouzení do žaláře na 5 a více let, zlomyslného opuštění manžela, úkladů o jeho život, zlého nakládání či nepřekonatelného odporu.¹⁷⁸

Posuzování cizoložství v zahraničí – 19. století

Situace v evropských zemích byla podobná jako v rakouské monarchii.

Podle původního znění francouzského *Code civil* (§229, §230) bylo cizoložství manželky důvodem pro podání žaloby na rozvod ze strany jejího manžela. Žena tak však mohla učinit pouze tehdy, pokud její muž přivedl cizoložnici do společné domácnosti.¹⁷⁹

I když dotyčné ustanovení bylo zákonem o rozvodu ze dne 27. ledna 1884 zrušeno, výrazný nepoměr mezi mužem a ženou lze i na konci 19. století spatřovat ve francouzském trestním právu. Pokud se ženě prokázalo cizoložství, byla potrestána vězením od 3 měsíců do 2 let. Muž byl potrestán pouze tehdy, pokud dle článku 230 *Code civil* přechovával souložnici ve společné domácnosti a z tohoto důvodu na něj manželka podala žalobu. Pokud byl uznán vinným, byl potrestán pouze peněžitou pokutou od 100 do 2000 franků.¹⁸⁰

Velmi podobně na tom bylo také belgické právo. Trest pro cizoložství ženy zde byl stejný jako ve francouzském trestním právu. Cizoložství muže bylo trestáno pouze tehdy, pokud bylo spácháno v domácnosti manželů. V tomto případě byl muž potrestán trestem vězení od

¹⁷⁷ Zákon č. 320/199 Sb., ve znění účinném ke dni 13. června 1919

¹⁷⁸ VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 7.

¹⁷⁹ Code civil des Français. Autorka textu vycházela z anglického překladu, který je volně dostupný na: < http://if-oll.s3.amazonaws.com/titles/2353/CivilCode_1566_Bk.pdf > [cit. 12. prosince]

¹⁸⁰ BEBEL, A. *Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Praha: Sociální demokrat, 1896, s. 271 (dále jen BEBEL, A. *Žena...*)

jednoho měsíce do jednoho roku. Nerovnost potrestání ženy a muže zde tedy také přetrvávala. A pod vlivem francouzského trestního práva nalézáme podobná ustanovení i ve Španělsku a Portugalsku.¹⁸¹

Podle *německého říšského trestního zákoníku* (StGB) z 15. května 1871 bylo možné cizoložství stíhat pouze na návrh poškozeného manžela, nebylo vůbec trestné, pokud nezpůsobilo rozvod manželství, a provinilý muž i jeho spoluviník se trestali odnětím svobody na nejvýše šest měsíců.

Německé trestní právo tak v tomto směru bylo v něčem přísnější, v něčem zase mírnější než to rakouské a české. Oba přístupy se shodují jak v soukromožalobním charakteru deliktu, tak v zásadě v délce trestní sazby. Německé právo však zařazovalo cizoložství do přísnější kategorie přečinů, zatímco v rakouském a českém právu bylo pouhým přestupkem.¹⁸²

Posuzování cizoložství v českých zemích ve 20. století

Ještě před vznikem samostatného československého státu vystoupil na schůzi Jednoty právnické dne 3. listopadu 1904 dvorní rada profesor dr. Alois Zucker se svou zprávou o přestupcích a trestech za ně. Ve svém výkladu rozebíral náhradu za trest na svobodě ve formě důtky či domluvy. Poukázal na statistiku, podle níž soudní práce rozšířila užívání důtky na velký počet přestupků, přičemž soudce uděluje důtku i v případě cizoložství. Uvedl dále, že tuto praxi lze vystopovat již od roku 1895.¹⁸³ Z uvedeného vyplývá, že se už od konce 19. století v české soudní praxi projevuje trestání cizoložství pouhou důtkou.

České soukromé právo v nově vznikající republice po roce 1918 navazovalo na soukromé právo z doby rakouského mocnářství. Je příznačné, že vůbec první návrh předložený na první schůzi Národního shromáždění 14. listopadu 1918 byl návrh dr. Boučka na reformu manželského práva. Snaha revidovat občanský zákoník z roku 1811 v oblasti manželského práva byla však v dalším období velmi komplikovaná. Nakonec došlo k přijetí vládního kompromisního návrhu, který Národní shromáždění schválilo 22. května 1919 pod názvem *Zákon, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství*. Běžně byl tento zákon označován jako **Rozlukový zákon**.¹⁸⁴

Podle tohoto zákona mohl manžel žádat o rozluku manželství, dopustil-li se druhý manžel cizoložství. Podle dalšího ustanovení se žalobní právo promlčovalo do jednoho roku ode dne, kdy se manžel dověděl o cizoložném činu druhého manžela nebo uplynulo-li ode dne

¹⁸¹ BEBEL, A. *Žena...*, s. 271 - 278.

¹⁸² RUBÍK, Jan. *Cizoložství a nevěra (o nutnosti obrany proti nim)*. Praha: Ženský svět, 1935, s. 37 - 38. (dále jen RUBÍK, J. *Cizoložství...*)

¹⁸³ POSPÍŠIL, V., BOHUSLAV, J. V. Zprávy o schůzích Právnické jednoty v Praze. *Týdenní schůze dne 3. listopadu 1904*. Právník, 1904, roč. 43, s. 810.

¹⁸⁴ BREZINA, P. *Delikt...*, s. 103.

spáchaného činu pět let. Tento předpis byl významný zejména pro osoby katolického vyznání, neboť do té doby byla pro ně rozluka manželství zakázána.

Cizoložství jako důvod rozvodu bylo nadále uplatňováno podle § 109 občanského zákoníku. Zde lze zaznamenat jistý posun v soudním výkladu tohoto ustanovení. Podle starší soudní praxe bylo vykládáno tak, že spáchání cizoložství musel u žalované strany předem konstatovat trestní soud. Novější praxe se začala držet stanoviska, podle kterého již rozhodnutí trestního soudu nebylo zapotřebí.¹⁸⁵

Statistika přitom jasně ukazuje, že cizoložství bylo velmi obvyklým důvodem k manželské rozluce či rozvodu. Lze to ilustrovat tabulkou Státního úřadu statistického, kde jsou zaznamenány nedobrovolné rozvody a rozluky podle žadatele, viny a příčin v úhrnu za Československou republiku v roce 1927 a v průměru za roky 1923 až 1927. Cizoložství zde figuruje samostatně vedle dalších důvodů jako odsouzení trestu žaláře, opuštění manžela, zlé nakládání či nezřízený život. Z jednotlivých čísel lze vypočítat, že tento důvod patřil mezi důvody nejčastější. V roce 1927 bylo evidováno zlé nakládání ve 479 případech jako důvod rozvodu a ve 488 případech jako důvod rozluky. Hned na druhém místě figurovalo cizoložství: 280 případů jako důvod rozvodu a 510 případů jako důvod rozluky.¹⁸⁶

O skutečnosti, že o cizoložství a manželskou nevěru neztratila zájem právníká věda a legislativa, svědčí monografie Jana Roubíka *Cizoložství a nevěra (o nutnosti obrany proti nim)*, vydaná ženským časopisem Ženský svět v roce 1935. Autor se proti deliktu cizoložství velice striktně vymezuje, jak je patrné mimo jiné i v závěru publikace:

„Názor na cizoložství dostal se v posledních desetiletích na šikmou plochu, a protože byla hladká, sjel velmi rychle dolů a má dosud klesající tendenci. Cizoložství jest však hrůzně nakažlivou mentálně-pohlavní chorobou, a protože léčení výchovnými cestami nepostačovalo by, aby vůbec jen další šíření choroby se zastavilo, natož pak ji omezovalo, nutno zanechati zevních mastí a operovat řezem do hloubky. Touto operací není nic jiného nežli stanoviti na cizoložství přísný trest a tímto trestem hroziti všem cizoložníkům, provésti trest na všech, kdož nedbají výhrůžky, že státní moc konečně uznává každé cizoložství za trestní čin. Zevní výraz tomuto uznání bude dán stíhání cizoložství veřejnou žalobou.“¹⁸⁷

V příloze uvedené publikace pak autor předložil *Návrh osnovy zákona proti rozvracení manželství cizoložstvím a nevěrou*. Vybíráme z nich několik ukázek:

§ 3

¹⁸⁵ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1, (§§ 1 až 284)*. Editor František ROUČEK, editor Jaromír SEDLÁČEK. Praha: V. Linhart, 1935, s. 555.

¹⁸⁶ BREZINA, P. *Delikt...*, s. 103.

¹⁸⁷ RUBÍK, J. *Cizoložství...*, s. 154.

V těch případech, kde cizoložství nebo nevěra byly přímo nebo nepřímo příčinou smrti člověka, nebo kde stal se pokus o bezživotí člověka, jest cizoložství nebo nevěra zločinem.

§ 4

Trestem za zločin cizoložství nebo nevěry je těžký žalář od jednoho do pěti let.

§ 8

Ve všech případech cizoložství budiž žena potrestána přísněji, můžeme-li pro spáchané cizoložství vzející pochybnost o manželském původu dítěte.¹⁸⁸

Další vývoj však dal za pravdu těm, kdo měli na delikt cizoložství shovívavější pohled, a stát už nadále tento přestupek jako trestný čin neposuzoval.

Po roce 1945 se cizoložství z českého právního řádu vytratilo již během tzv. právnícké dvouletky. Ke konceptu cizoložství se pak nevrátil ani občanský zákoník z roku 1964 (zákon č. 40/1964 Sb.), ani nový občanský, který nabyl účinnosti ke dni 1. ledna 2014 (zákon č. 89/2012 Sb.).¹⁸⁹

Posuzování cizoložství v zahraničí – 20. století

I za našimi hranicemi byl vývoj ve 20. století podobný, ačkoliv někde ne tak přímočarý. Velké rozdíly v rychlosti dekriminalizace lze pozorovat také v Evropě, a to dokonce v zemích natolik kulturně a jazykově blízkých jako Německo a Rakousko. Obecně ovšem platí, že delikt cizoložství přestává být záležitostí primárně trestněprávní a větší význam si udržuje pouze v oblasti rozvodové, kde zůstává hlavním důvodem pro zaviněný rozvod – alespoň v zemích, které tento kvazideliktní způsob rozvodu manželství ve svém právu zachovaly.¹⁹⁰

Ve Francii přetrvávala trestněprávní diskriminace, což přirozeně nemohlo uniknout pozornosti francouzské právní vědy. A ta uměla být v tomto směru velmi přísná: dle Jeana Carbonniera, věhlasné postavy francouzské civilistiky a právní sociologie, bylo odůvodňování tohoto rozdílu (mezi trestáním mužů a žen za delikt cizoložství) pouhou racionalizací zjevné nespravedlnosti.

V praxi přitom byla represe cizoložství na ústupu: počátkem 50. let 20. století bylo ročně odsouzených na 5 000 pachatelů cizoložství, o dvacet let později jen několik stovek. Navíc tato represe již zcela ztrácela svou trestněprávní funkci, neboť uražený manžel žaloval pouze tehdy, pokud potřeboval snadnou cestu k rozvodu. A jaké byly tresty? Jen směšné pokuty. Cizoložství se tak začalo vnímat pouze jako pouhé očekávání či předehra rozvodu

¹⁸⁸ RUBÍK, J. *Cizoložství...*, s. 158.

¹⁸⁹ Zákon č. 40/1964 Sb., ve znění účinném ke dni 1. dubna 1964, Zákon č. 89/2012 Sb., ve znění účinném ke dni 1. ledna 2014.

¹⁹⁰ BREZINA, P. *Delikt...*, s. 158.

a nového sňatku. Zákonem z 11. července 1975 tak byla trestnost cizoložství ve Francii zcela zrušena a manželská nevěra přestala být trestným činem.¹⁹¹

V Německu bylo ustanovení § 172 trestního zákoníku týkající se cizoložství zrušeno již v roce 1969, v NDR ještě o půl roku dříve vydáním nového „socialistického“ trestního zákoníku, který zrušil trestnost nejen cizoložství, ale také třeba konsenzuálního homosexuálního styku mezi dospělými či kuplířství.¹⁹²

Delikt cizoložství v muslimských zemích

Na světě jsou ale stále oblasti, kde se na delikt cizoložství nahlíží velmi přísně. Jde hlavně o muslimské země. Jak pohlíží na cizoložství právě islám?

Arabský výraz *zina* označuje sexuální styk muže a ženy, kteří spolu nejsou ve svazku manželském. Trest nejvyšší pak je uplatňován pouze na těch, kteří jsou již ve svazku manželském s někým jiným, tedy na osoby již provdané. *Zina* je v islámu považována ne pouze za hřích, ale za čin, který otevírá dveře jiným špatným činům, jež ničí základy rodiny, což vede k hádkám a i vraždám, které ničí pověst a majetek a také k šíření mnoha nemocem jak fyzických, tak i duševních.

Z těchto důvodů Bůh v koránu říká: „*A nepřibližujte se k cizoložství, neboť to ohavnost je i špatná cesta.*“¹⁹³

Situace se však mění i v islámských zemích. Ne snad, že by se cizoložství připouštělo nebo odpouštělo, ale tresty za ně se v některých státech snižují. Tradičním trestem za cizoložství bylo ještě na počátku 21. století ukamenování probíhající takto: Odsouzeného většinou zabalí do bílé plachty a tělo zasybou do země. Zatímco muži jsou pohřbeni po pás, ženy jsou v zemi po hrud'. Na hlavu odsouzeného pak padají kameny, které jsou dost velké na to, aby ho zranily, ale ne zas tak velké, aby ho okamžitě zabily. Odsouzenci k trestu smrti ukamenováním mohou rozsudku uniknout, pokud se jim podaří ze země vyhrabat.¹⁹⁴

V Íránu od roku 2012 platí změny v trestním právu, které už posvětila i přísná a zároveň nezbytná Rada dohlížitelů. Kromě poprav dětí skončí i kamenování, což je tradiční trest za cizoložství.¹⁹⁵

Lze tedy předpokládat, že i v muslimských zemích se budou tresty za cizoložství i nadále zmírňovat. Bude to však jistě dlouhá cesta.

¹⁹¹ BREZINA, P. *Delikt...*, s. 105.

¹⁹² Tamtéž, s. 106.

¹⁹³ *Korán. Súra 17 Noční Cesta, verš 32.* Přeložil Ivan HRBEK. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 255.

¹⁹⁴ POLOCHOVÁ, Iveta. *Írán chce jít s dobou, ruší kamenování za cizoložství a popravy dětí.* [online]. iDNES.cz, 14. února 2012 [cit. 12. prosince 2017]. Dostupné na < https://zpravy.idnes.cz/iran-chce-jit-s-dobou-rusi-kamenovani-za-cizolozstvi-a-popravy-deti-lf8-/zahranicni.aspx?c=A120213_193133_zahranicni_ip1 >

¹⁹⁵ Tamtéž

Závěr

V diplomové práci byl podán výklad o právní úpravě trestného činu *adulteria*, který byl dle římského práva trestný již v období králů. Během let ovšem prošlo chápání tohoto trestného činu značným vývojem a podrobněji bylo *adulterium* upraveno zákonem *lex Iulia de adulteriis coercendis* (který vznikl jako reakce na upadající morální hodnoty římské společnosti). Samotný text zákona se do dnešní doby nedochoval, ale objev justiniánských Digest nám umožnil jednotlivá ustanovení zákona blíže poznat.

Adulterium úzce souvisí s institutem manželství, diplomová práce se proto nejdříve zaměřila na zákonné manželství (*iustum matrimonium*), jeho podmínky a případné překážky.

Další výklad byl věnován *adulteriu* samotnému, popisu jednání, které naplňovalo znaky tohoto trestného činu a jednotlivým trestům, které bylo možno provinilcům uložit. Cílem *lex Iulia de adulteriis coercendis* bylo kriminalizovat mimomanželský sex vdaných žen a zabránit tak možnosti, že manželka porodí nemanželské dítě. Tomu odpovídá i skutečnost, že mimomanželský pohlavní styk manžela byl trestně stíhán pouze v případě, že se ho dopustil s vdanou ženou. Pokud měl ovšem manžel mimomanželský pohlavní styk se svobodnou ženou, případně konkubínou jednal beztrestně.

Významnou změnu přinesl *lex Iulia de adulteriis coercendis* v oblasti trestání cizoložství. Původně rozhodoval o trestu pro ženu, která se dopustila *adulteria* manžel (který mohl dle královských zákonů cizoložící manželku i zabít) společně s příbuznými v rámci rodinného soudu. Právo manžela zabít manželku bylo tímto zákonem zrušeno, nadále směl cizoložící ženu zabít pouze *pater familias* a to jen v zákonem stanovených případech a při splnění zákonných podmínek. Jinak měl být trest za *adulterium* uložen na základě soudního jednání státními orgány. Podat žalobu proti cizoložící ženě mohl jak manžel, tak její otec. Jestliže ovšem ani jeden z nich nevyužil svého práva žalobu v zákonné lhůtě podat, stávala se tato veřejnou a mohl ji podat kterýkoli římský občan.

Právní úprava cizoložství od dob římského práva prošla značným vývojem. Chápání a trestání cizoložství v moderním právu, především v průběhu 19. a 20. století se věnuje poslední kapitola diplomové práce. Je zřejmé, že na chápání *adulteria* měly vliv jednak měnící se mravní hodnoty společnosti a jednak církve, jejíž pohled je v mnohých obdobích zásadní. Proto není překvapivé, že v některých zemích cizoložství není trestné již desítky let, zatímco jinde je stále za trestný čin považováno.

Bibliografie

Prameny

Gaius: *Institutionum commentarii quattuor*. Edice a český překlad Jaromír Kincl in: Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 326 s.

Iustuniani Institutiones. Edice a český překlad Peter Blaho a Michal Skřejpek in: Justiniánské Instituce. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.

Iustiniani Digesta. Anglický překlad Samuel P. Scott. Dostupné online na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm> [cit. 12. prosince 2017]

Korán. Přeložil Ivan HRBEK. Praha: Československý spisovatel, 2012. 797 s.

Leges regiae. Edice a český překlad Michal Skřejpek in: Texty ke studiu římského práva. 1. vydání. Praha: Orac, 2001. 279 s.

Monografie

ADAMOVIÁ, Karolina, SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 362 s.

BALÍK, Stanislav. *Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2002. 127 s.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 280 s.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v Academii. Praha: Academia, 1994, 471 s.

BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení*. Editor Karel MALÝ. Praha: Karolinum, 1993. 380 s.

BEBEL. A. *Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Praha: Sociální demokrat, 1896, s. 271 - 278.

BERGER, Adolf. *Encyclopedic dictionary of Roman law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1953, 808 s.

BORKOWSKI, Andrew. *Textbook on Roman Law*. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2010. 417 s.

BREZINA, Peter, LOJEK, Antonín. *Delikt cizoložství v proměnách času*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2015. 125 s.

BUBELOVIÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010. 112 s. Student.

- BUBELOVÁ, Kamila, LÁDR, Ivan: *Texty ke studiu římského trestního práva – Výstup z grantu FR VŠ č. 338/2011*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. 34 s.
- BURDICK, W. L. *The principles of Roman law and their relation to modern world*. Rochester : Lawyers Cooperative Pub., 1938, 785 s.
- BURIAN, Jan. *Řím - světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970, 285 s.
- CORBETT, Percy. *The Roman Law of Marriage*. Oxford: Clarendon Press, 1930, s. 254.
- DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 208 s.
- FRIER, Bruce W., MCGINN, Thomas A. J. *A Casebook on the Roman Family Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004, 532 s.
- HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela, BLAHO, Peter. *Základy rímskeho práva*. Bratislava: Manz, 1997. 483 s.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vydání. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927. 656 s.
- HRDINA, Ignác Antonín, DOSTALÍK, Petr. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 138 s.
- HUNTER, William Alexandr. *A systematic and historical exposition of Roman law in the order of a code*. London: Holmes Beach, Fla. :Wm.W.Gaunt, 1885, 1147 s.
- JOHNSTON, David. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 153 s.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: nakladatelství C.H. Beck, 1995, 386 s.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. 281 s.
- MILNOR, Kristian. *Gender, Domesticity and the Age of Augustus: Inventing Private Life*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 360 s.
- NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1962. 281 s.
- PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko – český slovník: k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Vydání třinácté, nezměněné. V Praze: nákladem České grafické unie a.s., 1939, 1348 s.
- REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Rímske právo*. 4., preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010. 522 s.
- RINGDALL, Nils Johan. *Nejtěžší povolání světa: Kapitoly z dějin prostituce*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2000. 425 s.

Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1, (§§ 1 až 284). Editor František ROUČEK, editor Jaromír SEDLÁČEK. Praha: V. Linhart, 1935. 1192 s.

RUBÍK, Jan. *Cizoložství a nevěra (o nutnosti obrany proti nim)*. Praha: Ženský svět, 1935, 162 s.

SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2014. 499 s.

SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 317 s

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha : C. H. Beck, 1997, 116 s.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 350 s.

SKŘEJPEK, Michal, KINDL, Vladimír. *Prameny římského práva*. Vyd. 2. Praha: LexisNexis, 375 s.

SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha, 1993. 412 s.

SVOBODA, Ludvík. (a kol.). *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973, 744 s.

STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013, 136 s.

ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha : Orbis, 1968, 258 s.

TREGGIARI, Susan. *Roman Marriage Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpinian*. . Oxford: Oxford University Press, 1993, 600 s.

VESELÁ, Renata. *Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 262 s.

VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. Brno: Masarykova univerzita, Právnícké sešity č. 73,1993, 12 s.

VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní*. Editor Jiří SPÁČIL. Praha: Wolters Kluwer ČR, c2009. vii, 640 s.

VRANA, Vladimír. *Matrimonium v římskom práve. Vývoj manželského práva od najstarších čias do Justiniána*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2001, 148 s.

WATSON, Alan. *The law of persons in the late Roman republic*. Oxford : Clarendon Press, 1967, 269s.

Příspěvek ve sborníku

- BĚLOVSKÝ, Petr. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum – Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43 - 50.
- SKŘEJPEK, Michal. Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek. *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 51 – 61.
- SKŘEJPEK, Michal. Zneužití otcovské moci. In *Rímska rodina v sociálnych a právnych vzťahoch*. Bratislava: Eurokódex, 2007, s. 36 - 40.
- STARÁ, Ivana. Několik poznámek k proměnám majetkového práva mezi manžely. In DÁVID, Radovan a kol. *Dny práva 2010, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno, 2011, s. 13 - 17.
- VRANA, Vladimír. Ženy - nežaiadúca spoločnosť podľa rímskeho práva?! *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 25.
- ŽIDLICKÁ, Michaela. Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Sestavila Kamila Bubelová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 73 – 80. ISBN 80-244-0582-2.

Časopisy

- BIERKAN, Andrew T., SHERMAN, Charles P., STOCQUART, Emile. *Marriage in Roman Law*. The Yale Law Journal, 1907, s. 303 – 327.
- BOURNE, Frank. Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire. The American Journal of Philology. 1972, vol. 93, s. 605 - 607.
- POSPÍŠIL, V., BOHUSLAV, J. V. Zprávy o schůzích Právnické jednoty v Praze. *Týdenní schůze dne 3. listopadu 1904*. Právník, 1904, roč. 43, s. 810.
- WATSON, Alan. *The law of persons in the late Roman republic*. Oxford : Clarendon Press, 1967, s. 148 - 149.

Diplomové práce

- JELÍNKOVÁ, Klára. *Právní postavení ženy v římském právu*. Diplomová práce. Brno, PF Masarykovy univerzity, 2009, 58 s.
- KORNELOVÁ, Veronika. *Právní postavení ženy v římské rodině podle justiniánských pramenů*. Diplomová práce. Olomouc: PF Univerzity Palackého v Olomouci, 2014. 73 s.

KUPKOVÁ, K. *Sexuální trestné činy v římském právu*. Diplomová práce. Olomouc, PF Univerzity Palackého v Olomouci, 2013, 58 s.

Online zdroje

POLOCHOVÁ, Iveta. *Írán chce jít s dobou, ruší kamenování za cizoložství a popravu dětí*. [online]. iDNES.cz, 14. února 2012 [cit. 12. prosince 2017]. Dostupné na <
https://zpravy.idnes.cz/iran-chce-jit-s-dobou-rusi-kamenovani-za-cizolozstvi-a-popravu-deti-1f8-/zahranicni.aspx?c=A120213_193133_zahranicni_ipl >

Abstrakt

Tato diplomová práce podává výklad o trestném činu *adulteria* v římském právu. Práce je rozdělena do tří kapitol, přičemž v první kapitole je popsán vznik, zánik a překážky manželství v římském právu, následující kapitola se pak soustřeďuje na samotné *adulterium*. Je v ní pojednáváno o jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu *adulteria*, o právní úpravě a možnostech sankcionování. Poslední kapitola popisuje vývoj úpravy *adulteria* v průběhu 19. a 20. století na území České republiky i v zahraničí.

Abstract

This diploma thesis gives an explanation about the criminal offence of adultery in Roman law. The thesis is divided into three chapters, whereas the first chapter describes how to enter into a marriage, how to get a divorce and the obstacles that prevented people from getting married. The following chapter defines the crime of adultery – how can a person commit adultery, what are the legal grounds and which possibilities are there to give sanctions. The last chapter of the thesis deals with the evolution of adultery during the 19th and 20th century in the Czech Republic as well as abroad.

Klíčová slova

Římské právo trestní, manželství v římském právu, adulterium, cizoložství, lex Iulia de adulteriis coercendis.

Key words

Roman criminal law, marriage in Roman law, adultery, lex Iulia de adulteriis coercendis.